

2-32 ΑΦΙΕΡΩΜΑ

- Σεπτέμβριος 1955: η τρίτη άλωση. Σαράντα χρόνια από την τραγική νύχτα που σφράγισε τη μοίρα του Ελληνισμού στην Πόλη.
- Η ύστατη αναλαμπή. Η κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική ζωή στην Πόλη πριν από τα γεγονότα του 1955.
- Το χρονικό των γεγονότων. Προσχεδιασμένο και άρτια οργανωμένο από το τουρκικό κράτος το έργο της καταστροφής.
- Οι υπεύθυνοι των γεγονότων. Η πολιτική της εθνοκάθαρσης και η κυβέρνηση του Αντνάν Μεντερές.
- Η Τριμελής του Λονδίνου. Η Τουρκία οργανώνει τα επεισόδια, ενώ στη Συνδιάσκεψη συζητούσε το μέλλον της Κύπρου.
- Μοναδικό ντοκουμέντο. Η έκθεση του Παγκόσμιου Συμβουλίου των Εκκλησιών για τα Σεπτεμβριανά.
- Ο ρόλος του τουρκικού Τύπου. Πυροδοτεί τα γεγονότα, αποφεύγει να τα ερμηνεύσει και επιμελώς τα λησμονεί.
- Δηώσεις και εμπρησμοί. Το καταστροφικό έργο στις εκκλησίες και τα ιερά σκηνώματα της Πόλης.
- Ο επίλογος του δράματος. Μετά τα Σεπτεμβριανά και τις απελάσεις ο Ελληνισμός της Τουρκίας συρρικνώθηκε στις 3.500 ψυχές.
- «Επετέθησαν κατά των τάφων...». Ο βουλευτής Αλ. Χατζόπουλος καταγγέλλει τους υπευθύνους των γεγονότων στην τουρκική Βουλή.

Εξώφυλλο: Αρματα μάχης στο Σταυροδρόμιο της Μεγάλης οδού του Πέραν, μετά την κήρυξη του στρατιωτικού νόμου από την κυβέρνηση του Μεντερές. (Αρχείο: εφημερίδα «Cumburiyet»).

Υπεύθυνος «Επτά Ημερών»:
ΒΗΣ. ΣΤΑΥΡΑΚΑΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Σεπτέμβριος 1955: η τρίτη άλωση

Σαράντα χρόνια από την τραγική νύχτα
που σφράγισε τη μοίρα του Ελληνισμού στην Πόλη

Το μαυσωλείο του τραπεζίτη Γεωργίου Ζαρίφη ακρωτηριασμένο από τους βανδαλισμούς του όχλου. (Φωτ. Δ. Καλούμενος)

Του Αρχιεπισκόπου Αμερικής κ. Ιακώβου

ΞΕΠΕΡΑΣΕ τη νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου. Χαρακτηριστικά της η δήωση και η δίωξη στην πιο απίθανη κλίμακα. Τη δήωση την είδα στο νεκροταφείο του Σισλί και του Μπαλουκλί. Σταυροί μαρμάρινοι σωριάστηκαν με ταφόπετρες σ' ένα σωρό ερείπια. Τάφοι προχθεσινοί ανασκάφτηκαν και από τα κηβούρια τους ανασύρθηκαν προχθεσινοί νεκροί και μαχαιρώθηκαν με ξιφολόγχες. Αγία ποτήρια και αρτοφόρια ρίχτηκαν στο δάπεδο της Αγίας Τριάδας του Πέρα και μολύνθηκαν από τα χέρια των «γενναιών» που έκαναν κομμάτια τον Εσταυρωμένο και τα εξαπτέρυγα τού Ιερού.

Και πώς να περιγράψω τη δίωξη; Μέσ' στη μαύρη μεσονυχτιάτικη ώ-

Επιμέλεια αφιερώματος:
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

ρα, οικογένειες ολόκληρες διώχτηκαν από τα σπίτια τους οι φτωχοί της Πόλης. Στρώματα ξεσχίσθηκαν και πετάχτηκαν στα σοκάκια του Μουχλιού μαζί με τις προμήθειες σε ζάχαρη, αλεύρι, πατάτες, φασόλια και άλλα όνειρα των αραιών κατοίκων του. Μαγαρίστηκαν οι αγίες εικόνες που μ' ένα αναμμένο καντήλι φρουρούσαν χρόνια την οικογενειακή εστία.

Ενας λευκός στην υπηρεσία της εκκλησίας και της ομογένειας και άγιος στο βίο Μητροπολίτης, όταν πνίγηκε η αναπνοή του από τους καπνούς της καιόμενης Μητρόπολής του, ο Δέρκων Ιάκωβος, ετόλμησε ένα πήδημα από το παράθυρο του γραφείου του μέσα στο μικρό ανθόκηπο, που απλωνόταν από κάτω.

Ενας άλλος Μητροπολίτης, ο σοφός συγγραφέας και ευφραδής κήρυκας, ο Ηλιουπόλεως και Θείρων, Γεννάδιος τραυματίστηκε στο κεφάλι και το πρόσωπο από σανίδα, που του κατάφεραν αυτοί που εισέβαλαν στο σπίτι και το γραφείο του. Παρόμοια τραύματα υπέστη και ο Επίσκοπος Παμφίλου

Η επιτροπή του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών, στο πυρπολημένο νεκροταφειακό ναό της Θείας Μεταμορφώσεως, στο Σισλή. (Φωτ. Δ. Καλούμενος)

Γεράσιμος ηγούμενος της Μονής Βαλουκλή, ενώ ο γέρον ιερέυς του ναού Χρύσανθος ρίχθηκε στο πηγάδι της Μονής.

Τρίτη άλωση

Εκατοντάδες καταστήματα λεηλατήθηκαν, ενώ καταστηματαρχες και υπάλληλοι εξυλοκοπήθηκαν και εξώστησαν και τα εμπορεύματά τους επυρπολήθηκαν και έγιναν πραγματική στάχτη. Ναοί και σχολεία εσυλήθησαν και ιερά κείμενα και βιβλία παραδόθηκαν στη φωτιά και κατακάηκαν. Ετσι συμπληρώθηκε η τρίτη άλωση με επακόλουθο την τρίτη προσφυγιά στην Ελλάδα και την αδικαιολόγητη εισβολή στην Κύπρο και την κατάκτηση των δύο πέμπτων της γης της.

Σαράντα χρόνια πέρασαν από τότε, χωρίς να έχουν σβήσει την ανάμνηση και τον πόνο που νιώσαμε εγώ και οι άλλοι, όσοι είδαμε τι έγινε εκείνη τη φρικιαστική νύχτα της 6ης προς 7ης Σεπτεμβρίου του 1955. Αλίμονα αν μας λείψει η μνήμη ή παραδώσουμε εμείς οι ίδιοι στη λήθη γεγονότα τόσο συνταρακτικά.

Γιατί τότε ξεφυλλίζεται σε σχισμένα φύλλα η ιστορία μας και

συρρικνώνεται και χάνεται η ίδια εθνοθηρησκευτική αυτοσυνειδησία μας και αυτογνωσία.

Οι παραπάνω γραμμές είναι μια λιτή περιγραφή της αποτρόπαιης εκείνης νύχτας του 1955, που ξεπέρασε σε δήωση και δίωξη τη νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου. Αυτοί που διεκδικούν σαν άθλο τη νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου ωχριούν μπροστά στους «ήρωες» της δεύτερης, όπως θα τους ονόμαζε ο Μεσοút Γιλμάζ.

Χαράσσονται οι γραμμές αυτές από αυτόπτη μάρτυρα –που ζει ακόμη την απίστευτη τραγωδία– για ένα σκοπό. Οχι για να αναξέσουν πληγές που ποτέ δεν επουλώνονται, αλλά με την ελπίδα και την ευχή να ζήσουν τη μνήμη της νύχτας εκείνης αυτοί που την έκαναν την πιο μαύρη νύχτα της νεώτερης τουρκικής ιστορίας. Χαράσσονται με την ελπίδα να γίνουν χαρακώματα. Και όσοι προσπαθούν να κρυφτούν πίσω από αυτά να ξαφνιαστούν, ν' ανατριχιάσουν και να εντραπούν για το μεγαλύτερο, το βαρβαρότερο και ειδικότερο γενοκτονικό έγκλημα που συντελέστηκε στα τελευταία σαράντα χρόνια της τουρκικής δημοκρατίας.

Καταστροφή ελληνικού καταστήματος στην Πόλη. Το εμπόρευσμά του, περιουσία και μόχθος μιας ζωής Ρωμιού ιδιοκτήτη, τρόπαιο στα χέρια του μαινόμενου πλήθους. (Αρχείο «Κ»)

Η ύστατη αναλαμπή

Η κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική ζωή στην Πόλη πριν από τα γεγονότα του 1955

Του **Κώστα Σταματόπουλου**

Ιστορικού, προέδρου της Εταιρείας «Οι Φύλοι της Πόλης»*

ΑΠΟΤΕΛΕΙ δοκιμασμένο νόμο της ζωής και ενστικτώδη αντίδραση προς επιβίωσιν να λησμονεί κανείς ταχύτατα τα όσα κακά του έχουν συμβεί, τα όσα δεινοπαθήματα έως και πρόσφατα υπέστη και να αγγιστρώνεται στην αισιόδοξη μα γλιστερή φλούδα του παρόντος, να παραμυθιάζεται, να ελπίζει και να αυτοεξαπατάται, και να βαδίζει επάνω της ως πάνω σε έδαφος στερεό, να δημιουργεί, να κάμνει όνειρα, να κτίζει και πάλι δυναμικά το μέλλον.

Αυτή την κατάσταση έμοιαζε να ζει η Ρωμιούσνη της Πόλης στα μέσα του αιώνα μας. Μόλις εξελθούσα από τη φοβερή κάμνιο του «βαρλικιού» εκμεταλλεύθηκε στο ακέραιο τις ευνοϊκές συγκυρίες που της παρουσιάστηκαν. Προσέβλεπε με εμπιστοσύνη στο μέλλον αθώα και ανυποψίαστη για τα όσα φρικτά θα ξεσπούσαν και πάλι επάνω της, ανυπεράσπιστα και απόλυτα εκτεθειμένη στον παροξυσμό της έχθρας εκ μέρους του συνοικού λαού με τον οποίον εμοιράζετο την ίδια γη, την ίδια αγαπημένη πόλη, την Πόλη της, επί πέντε αιώνες. Η διάσταση αυτή ανάμεσα στην σχεδόν αμέριμνη κρούστα της καθημερινότητας του και στη βαθύτερη, προ πολλού προγεδιαγραμμένη μοίρα του, προσδίδει στην ύστατη αναλαμπή του κωνσταντινουπολίτικου Ελληνισμού, στα χρόνια 1948-1955, έναν εξόχως τραγικό χαρακτήρα. Πρόκειται για έναν κόσμο ολόκληρο που αγνοεί πως το τέλος του επίκειται. Για μία βαθύρριζη ελληνική κοινωνία εβδομήντα πέντε περίπου χιλιάδων ατόμων (το ένα δέκατο των κατοίκων της Πόλης) που αγνοεί πως είναι καταδικασμένη. Μετά το στιγμιαίο ξάφνιασμα των «Σεπτεμβριανών» θα χρειασθούν οι απελάσεις του 1964 για να εισπράξει στο ακέραιο το μήνυμα. Και να ξεριζωθεί για πάντα.

Πλείστα σημεία δικαιολογούν, στα μέσα του αιώνα, την αισιοδοξία των Ρωμιών. Το καθεστώς φιλελευθεροποιείται κάπως πολιτικά με τη δημιουργία αντιπολιτεύσεως, οικονομικά με την εγκατάλειψη του κρατικισμού. Αν η δεύτερη αλλαγή γίνεται αισθητή κυρίως μετά το 1950, μετά δηλαδή την ανάρρηση στην εξουσία του «Δημοκρατικού κόμματος», υπό τον Αντνάν Μεντερές, η πρώτη είναι ήδη γεγονός στα 1946. Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις φθάνουν σύντομα στο καλύτερο, εντός του εικοστού αιώνα, σημείο τους. Η προσέγγιση ανάμεσα στις δύο χώρες κορυφώνεται, τον Ιούνιο του 1952, με την επίσημη επίσκεψη του ελληνικού βασιλικού ζεύγους στην Τουρκία: ο Παύλος και η Φρειδερίκη υπήρξαν οι πρώτοι Έλληνες βασιλείς που πάτησαν το πόδι τους στην Κωνσταντι-

Ο πρωθυπουργός της Τουρκίας Αντνάν Μεντερές με τον Πατριάρχη Αθηναγόρα και τους Συνοδικούς αρχιερείς κατά την επίσκεψή του στο Φανάρι, το 1952. Ήταν ακόμη εποχή ύφεσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων, λίγους χρόνους πριν από τα συμβάντα του 1955. (Αρχείο: Πνευματικό Κέντρο Κωνσταντινουπολιτών).

νούπολη μετά τα 1453... Το φθινόπωρο του ιδίου έτους επισκέπτεται την Αθήνα ο Τζελάλ Μπαγιάρ. Γίνεται ενθουσιωδώς δεκτός. Σύλλογοι ελληνοτουρκικής φιλίας ιδρύονται σχεδόν σε κάθε ελληνική πόλη. Στρατοί των δύο χωρών συμπολεμούν στην Κορέα. Το ενδιαφέρον του ελληνικού Κράτους για τη μειονότητα εμφανίζεται, για πρώτη φορά, άοκνο, συνεχές και αποτελεσματικό. Η εν Τουρκία ομογένεια τέλος, πέραν των δύο αντιπροσώπων της στην τουρκική εθνοσυνέλευση στην Αγκυρα, διαθέτει επί τόπου τον χαρισματικότερο ηγέτη: τον οικουμενικό πατριάρχη Αθηναγόρα, τον από Αμερικής.

Ανασυγκρότηση

Η φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος επηρεάζει θετικά την εσωτερική πολιτική οργάνωση της Μειονότητας. Οι εγκάθετοι επίτροποι (τεκμουμεταβελήδες) που, από το έτος 1936, κηδεμόνευαν κοινότητες και ιδρύματα, καταργούνται στα 1946, λίγο δε αργότερα ο νόμος 5404 της 31ης Μαΐου 1949 ανοίγει τον δρόμο για τις πρώτες μετά το 1928 (που ήταν μόνες μετά το 1922) εσωτερικές εκλογές, που θα διεξαχθούν διαδοχικώς στις 106 ελληνικές κοινότητες και ιδρύματα, το δεύτερο εξάμηνο του 1949 και καθ' όλο το 1950. Ετσι τα «Μείζονα Ιδρύματα» (πέντε ιδρύ-

ματα μεγάλης κοινωνικής εμβελείας, οι εφορείες των οποίων εκλέγονται δευτεροβαθμώς από το σύνολο της Μειονότητας), οι Κεντρικές Εφορείες, οι ενορίες, οι απλές εφορίες και τα ιδρύματα αποκτούν εκ νέου συλλογικές διοικήσεις, οι οποίες δυναμικά προωθούν, απ' άκρου εις άκρον της ευρύτερης Πόλης, το δύσκολο έργο της ανασυγκρότησης. Το 1954, η ανάγκη συμπήξεως ενός ενιαίου συντονιστικού διοικητικού, ανεπισημου έστω, οργάνου για το σύνολο της Μειονότητας, συζητείται πλέον σοβαρά από πολλούς.

Μπαλουκλή

Εν πρώτοις η συλλογική μέριμνα της ομογένειας στρέφεται προς τα «Εθνικά Φιλανθρωπικά Καταστήματα» στο Μπαλουκλή που ήταν ανέκαθεν το πλουσιότερο και σημαντικότερο κοινωφελές ρωμαϊκό ίδρυμα της Πόλης. Η έγνοια της Μειονότητας κυρίως εκδηλώνεται διά του πολλαπλασιασμού των δωρεών ακινήτων σ' αυτό, από ολόκληρες πολυκατοικίες στο αστικότατο Πέραν ως απλές αποθήκες και μικροκάμαρες στα εμπορικά χάνια των εργατικών συνοικιών. Ταυτόχρονα η αμοιβαία συνεργασία των εντεταλμένων οργάνων διοικήσεως και αρωγής των Νοσοκομείων, ήτοι της δεκαεταμελούς εφορείας, του ιατρικού συμβουλίου, των ποικίλων κοσμητειών

φιλανθρώπων κυριών και δεσποινίδων και βέβαια του λίαν αποτελεσματικού και δραστηρίου «Συνδέσμου βοήθειας απόρων ασθενών και γηροκομημένων», μαζί με την διακριτική βοήθεια της ελληνικής και την μάλλον συμβολική υποστήριξη της Τουρκικής πολιτείας, έχει ως αποτέλεσμα την ταχύτατη ανάκαμψη του Μπαλουκλή, που, μέσα σε λίγα χρόνια, ξαναβρίσκει την προ του 1922 περιωπή του. Εξι κλινικές το απαρτίζουν, επτακοσίων εν συνόλω κλινών, μοιρασμένων σε τριάντα οικοδομές, μέσα σε κατάφυτη έκταση 164 στρεμμάτων. Εντός του περιβάλλου του λειτουργούν επίσης ένα Γηροκομείο διακοσίων κλινών καθώς και εξωτερικά ιατρεία. Εργάζονται στο Μπαλουκλή σαράντα ιατροί όλων των ειδικοτήτων, σημαντικός αριθμός νοσοκόμων καθώς και εκατό περίπου άτομα διοικητικού και εργατικού προσωπικού. Στα 1955, με τις κτιριακές εγκαταστάσεις τους υπό ανακαίνισιν, τα Εθνικά Φιλανθρωπικά Καταστήματα ευρίσκοντο σε πλήρη ανοδική πορεία.

Κοινωνική πρόνοια

Παράλληλα σε ολόκληρη την Πόλη ανακαινίζονται – συχνά για πρώτη φορά – τα κτίρια σχολείων και κοινοτικών ιδρυμάτων, ορισμένα μάλιστα εκ βάθρων, ενώ οι νεοεκλεγείσες εφορείες, συνεχίζο-

ντας μακραίωνη παράδοση, επεκτείνουν τις δραστηριότητες και το ενδιαφέρον τους στους τομείς της κοινωνικής προνοίας, του πολιτισμού και του αθλητισμού. Πάνω από είκοσι κοινοτικά ή εννοιακά ρωμαίικα συσσίτια λειτουργούν, πολλά για απόρους γέροντες, άλλα για υποτρόφους μαθητές. Αρχίζει δε να εξαπλώνεται, καθώς οι κοινότητες, αντιγράφουν το πάντοτε φιλοπρόοδο, πλούσιο σε ανθρώπους και υλικά μέσα Σταυροδρόμι, ο θεσμός των κοινοτικών ιατρείων, τα οποία παρέχουν δωρεάν εξέταση αδιακρίτως σε Έλληνες ή Τούρκους. Ιδρύονται επίσης –σημείο αδιαμφισβήτητο της απαρχής νέων ηθών– αρχικώς μεν στο Πέραν, στον Αγιο Κωνσταντίνο, εν συνεχεία δε στον Γαλατά, οι πρώτοι παιδικοί σταθμοί. Καθοριστική υπήρξε στον χώρο της προνοίας η συμβολή του οικουμενικού πατριάρχη Αθηνάγορα, ο οποίος διέθετε τεράστια κοινωνική εμπειρία από τα χρόνια της μακράς υπηρεσίας του στην Αμερική. Αμέριστη είναι η φροντίδα του για τους νέους, το μέλλον της Μειονότητας. Τα παλαιά μοναστηριακά συγκροτήματα στα Πριγκηπωνήσια μετατρέπονται τώρα σε νεανικές παραθεριστικές παιδουπόλεις: ακόμη και το αχανές ορφανοτροφείο στην Πρίγκηπο με τα τόσα χρόνια προβλήματά του, γνωρίζει, χάρη στην ίδρυση σ' αυτό Αστικής Σχολής αλλά και τη διαμόρφωση χώρων παραθερισμού, καινούργια ζωή. Η ίδρυση τέλος, πατριαρχική επιταγή και εμπνεύσει, της «Στέγης εργαζόμενου κοριτσιού Χριστού», στα πρότυπα της Χ.Ε.Ν., προσφέρει τη δυνατότητα στη χαμηλόμισθη νεαρή γυναίκα να απολαύσει και αυτή ανέξοδα, για λίγες μέρες, τη θάλασσα και τον καθαρό αέρα των νησιών. Χάρη στον Αθηνάγορα και στη γενική βελτίωση των συνθηκών η σχέση ανάμεσα στη νεολαία και στη Μητέρα του Γένους

Ιούνιος 1952. Η Ρωμιούση της Πόλης υποδέχεται τους Έλληνες βασιλείς. Σε πρώτο πλάνο το αυτοκίνητο με τη βασίλισσα Φρειδερίκη και τον πρόεδρο Τζελάλ Μπαγιάρ εισέρχεται στην πλατεία του Ταξιμιού. Στο βάθος ο ναός της Αγίας Τριάδος, το Ζάππειο Παρθεναγωγείο και τα Χρυσοβέργεια.

Μεγάλη Εκκλησία ξαναγίνεται στενή κι επίσημη: κατηχητικά ιδρύονται σ' ολόκληρη την Κωνσταντινούπολη, επιτρέπεται δε εκ νέου η είσοδος ορθόδοξων κληρικών στα ελληνικά μειονοτικά σχολεία.

Ο Αθηνάγορας μάλιστα δεν διστάζει να αιφνιδιάζει επισκεπτόμενος ενίοτε και τουρκικά σχολεία, εις τα

οποία πάντοτε γίνεται δεκτός με σεβασμό.

Η μεινοτική εκπαίδευση αναρρωνύει και αυτή. Τη βάση του σχολικού δικτύου αποτελούν οι Αστικές Σχολές, ο αριθμός των οποίων και πάλι αυξάνεται από 44 στις 51, ενώ επιβιώνει στο Αγά Χαμάμ του Σταυροδρομίου η γηραιά σχολή της Ταρσής

Βαρείδου, η μόνη, από τις τόσες παλαιότερα, επιζώσα ελληνική ιδιωτική σχολή της Πόλης. Στην κορυφή της πυραμίδας στέκουν πάντοτε η Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή, το τιμιώτερο και αρχαιότερο εκπαιδευτήριο του νεώτερου Ελληνισμού, προπύργιο του συντηρητισμού και της καθαρεύουσας, το φιλοπρόοδο Ζωγράφειο, αναζωογονημένο από τη δημιουργική, υπό τον φιλόλογο Δημήτριο Μάνο, ομάδα των Δημοτικιστών, καθώς και τα Παρθεναγωγεία, Ζάππειο στο Πέραν και Ιωακείμιο στο Φανάρι. Στα 1953 το Κεντρικό Παρθεναγωγείο, από ημιγυμνάσιο που ήταν μέχρι τότε, εξελίσσεται σε πλήρες γυμνάσιο. Στους χώρους του λειτουργεί επίσης διδασκαλείο για την μετεκπαίδευση των εκπαιδευτικών. Η ποιοτική βελτίωση επιφέρει εντός δέκα περίπου ετών, τον υπερδιπλασιασμό των μαθητών των ελληνικών μεινοτικών σχολείων, που είναι 6.912 στο ακαδημαϊκό έτος των «Σεπτεμβριανών».

Σ' αυτούς ας προστεθούν τα πολυπληθή Ρωμαιοπούλα που φοιτούν σε ξένα σχολεία. Η αρτία κοινοτική οργάνωση και ο εξόχως αποτελεσματικός «Σύνδεσμος προς ενίσχυση των Σχολών», επιτυγχάνουν να εξασφαλίσουν υψηλόν αριθμό υποτρόφων: από το σύνολο των μαθητών περίπου το ένα τρίτο σπουδάζει εντελώς δωρεάν και ένα τρίτο καταβάλλει μειωμένα δίδακτρα. Τα σχολικά εγχειρίδια ντόπια ή –μετά την Ελληνοτουρκική Μορφωτική Συμφωνία του 1952– σταλμένα από την Ελλάδα, παρέχονται δωρεάν. Μέτρα επίσης λαμβάνονται για τη βελτίωση της μισθοδοσίας των εκπαιδευτικών των

Συνέχεια στην 6η σελίδα

Η παρέλαση των αθλητών και αθλητριών του αθλητικού συλλόγου Ταταούλων στο μικρό γήπεδο του συλλόγου κατά τις εορταστικές εκδηλώσεις της 53ης επετείου της ιδρύσεώς του. 1949. (Αρχείο Β. Αρβανιτάκη).

Κρασιά του Δημητρακόπουλου, του Καΐμη και του Κοστάρ-αγά, ντούζικο του Μυριόφυτου και του Μπομόντη και μπουκάλες ντόπιας μαστίχας κοσμούν το Τεζγκιάχι ενός ρωμαϊκού «μείχανέ» (καπηλειού) σε παρασόκακο του Πέρα. Δεκαετία 1930. (Φωτ.: Σ. Γκιζ).

Οργανοπαίκτης σε ένα από τα ρωμαϊκά καπηλειά του Μπαλούκ Παζάρ του Πέρα. (Φωτ.: Σ. Γκιζ).

Συνέχεια από την 5η σελίδα

γυμνασιών· η θέση αντιθέτως εκείνων που διδάσκουν στα δημοτικά παραμένει οικτρή, παρά το ευεργετικό γεγονός πως από τον Μάρτιο του 1951 τους μισθούς των Τουρκοδιδασκάλων τους καταβάλλει το τουρκικό δημόσιο.

Οι έριδες μεταξύ δημοτικιστών και καθαρευολόγων που αναβιώνουν στα τέλη της δεκαετίας του '40 και διχάζουν την πολιτική ρωμαϊκή κοινή γνώμη, κορυφώνονται στην τελικώς επιτυχή, προσπάθεια των πρώτων αλώσεων του ισχυρού «Συνδέσμου προς ενίσχυσιν των Σχολών»... Η άνοδος του βιοτικού επιπέδου της μειονότητας και η σχετική βελτίωση των συνθηκών διδασκαλίας προκαλούν καινούργιες απαιτήσεις. Πολλοί δε είναι εκείνοι που ζητούν ο γενικός προσανατολισμός της παιδείας να στραφεί προς πρακτικότερη κατεύθυνση που να ανταποκρίνεται περισσότερο στις πιεστικές ανάγκες της καθημερινότητας. Το Ζωγράφειο προσαρμόζεται εύκολα ιδρύοντας σταδιακά, πλήρες παράλληλο εμπορικό τμήμα. Το μέτρο αυτό, σύντομα, παρά την επιτυχία του, κρίνεται ανεπαρκές, τόσο που το 1954 να γίνονται σοβαρές σκέψεις (τις οποίες συμμερίζεται και υποστηρίζει ο ελλαδικός παράγων), περί επαναλειτουργίας της κλειστής από το 1922, περιώνυμης Σχολής Γλωσσών και Εμπορίου... Τέλος, η Θεολογική Σχολή της Χάλκης, απηλλαγμένη από τον βραχνά της δημεύσεως (το καταβληθέν αντίτιμο υπήρξε η παρά-

δοση της οριστικής απώλειας της καταληφθείσης στα 1942 Ελληνεμπορικής Σχολής στα κτίρια της Μονής της Καμαριώτισσας στη Χάλκη), αποκτά στα 1951 πανεπιστημιακό τμήμα, στο οποίο φοιτούν σπουδαστές προερχόμενοι από δέκα διαφορετικές χώρες.

Οικονομική ζωή

Στην οικονομία η θέση των Ελλήνων δεν είναι πια η παλαιά. Και είναι αρκετοί πλέον οι τομείς στους οποίους διείδυσαν και τελικώς, χάρη στην μονόπλευρη κρατική οικονομική υποστήριξη και στη λυσιτελέστατη λεηλασία του «βαρλίκιού» (1942-1943), επικράτησαν οι Τούρκοι. Η ελληνική παρουσία ωστόσο εξακολουθεί να είναι κυρίαρχη στην σοκολατοποιία –όπου κοντά στις παλαιές δημιουργούνται συνεχώς και νέες επιχειρήσεις– στη βυρσοδεψία, στην υφαντουργία, στην βιομηχανική παρασκευή ζυμαρικών και μπισκότων καθώς και στον κλάδο των εισαγωγών-εξαγωγών. Ταυτόχρονα υπάρχουν στα χέρια των Ρωμιών δύο περίπου δεκάδες μεμονωμένων επιχειρήσεων «εθνικής» εμβελείας, όπως η επιχείρηση παραγωγής γλυκόζης και αμύλου του Σαγρέδου, οι αλευρόμυλοι του Κοσμέτου και η κονσερβοποιία –η αρχαιότερη της Τουρκίας– του Ερμή Ερμή. Οι μεγαλύτεροι επίσης ξυλέμποροι της Πόλης είναι Ρωμιοί. Κοντά σ' αυτές τις επιχειρήσεις ας προσθέσει ο αναγνώστης εκατοντάδες μικρότερες: χυτήρια,

ποτοποιίες, βιοτεχνίες ποικίλης παραγωγής, εργοστάσια κατασκευής επίπλων, ακόμη και ναυπηγεία. Πολλές διαθέτουν παράδοση τριών και τεσσάρων γενεών. Περί τα 1950 ζουν τα τελευταία καλά τους χρόνια οι Ρωμιοί μεγαλοψαράδες, κάτοικοι οι περισσότεροι των Νησιών, που επιπλέον ενοικίαζαν τα καλύτερα ταλιάνια και τις γριποβολές της περιοχής από το βόρειο στόμιο του Κατάστενου έως τους Τσεκμετζέδες της Θράκης και τον Αστακηνό κόλπο προς τα μέρη της Νικομηδείας και της Τούζλας... Εντονη επίσης παραμένει η παρουσία των Ελλήνων στα χονδρεμπόρια κάθε λογής μέσα στα σκοτεινά μαγαζιά και στις θολωτές αποθήκες του Μπαχτσέ καπού, του Μπαλούκ παζάρ, του Ταχτά καλέ και των Λεμονάδικων –συνοικίες όμορες που ήταν λαβύρινθος βαθύλαλος εμπορικότατων δρομίσκων όπου συνωστίζονταν άνθρωποι και εμπορεύματα, ένα περιβάλλον στο οποίο ελάχιστα πράγματα είχαν μεταβληθεί από τα χρόνια της ενετικής ζώνης του ύστερου Βυζαντίου–, στα κερσετζιδικά του Ούνκαπαν, στα Φερμελετζιδικά του Γαλατά καθώς και στην αγορά της οδού Θεάτρου και του Μπαλούκ παζαριού στο Σταυροδρόμι. Στον ανέκαθεν ναυτικό Γαλατά τα καταστήματα ναυτιλιακών ειδών αλλά και τα ναυτιλιακά πρακτορεία είναι έως έναν μεγάλο βαθμό στα χέρια ομογενών... Αλλ' εκεί όπου οι Έλληνες σχεδόν μεταξύ τους είναι στην Μ. Οδό του Πέραν (ήδη λεωφόρο Ανεξαρτησίας - Ιστικλάλ), την παλαιά βιτρίνα ευρίσκονται εκδουκτισμού της Πόλης στα χρόνια της οθωμανικής παρακμής, κατά μήκος της οποίας από το Τουννέλι ως το Γαλατά Σαράι και το Γαλατά Σαράι έως επάνω στο Ταξείμι, τα δύο τουλάχιστον τρίτα των πολυτελών καταστημάτων κι ένας μεγάλος αριθμός εστιατορίων, μπιραριών και ζαχαροπλασθειών ανήκουν και δουλεύουνται από Ρωμιούς: η Μεγάλη Οδός του Πέραν, ο Ισος δρόμος του Σταυροδρομίου είναι ακόμη στα μέσα του αιώνα μας η αστικότερη αρτηρία της απανταχού Ρωμιούσης. Οι περίφημες περατηνές διόδους (τα passages) καθώς και τα κάθετα προς τη λεωφόρο σοκάκια επεκτείνουν την εμπορική ζώνη των καταστημάτων προς τη Ταρλάμπαση, τα Μνηματάκια και το Παρμάκ Καπού... Πολλά ρωμαϊκά ονόματα χαλεμπόρων και παλαιοπωλών ξεχωρίζουν στο καπαλή τσαρσί, το μέγα μπεζεστένι της κυρίως Πόλης, μόνον στο κόσμημα τα σκήπτρα κατέχουν οι Αρμένιοι. Τα ελληνικά καταστήματα είναι επίσης πολλά επί της Σουλτάν Χαμάμ στο Σίρκετζι, όπου αρκετά περατηνά καταστήματα διαθέτουν παραρτήματα στα οποία πωλούν τα είδη τους σε προσιότερες τιμές, Ρωμιοί, τέλος κυριαρχούν στην αγορά της Χαλκηδόνας.

Πολιτιστικές δραστηριότητες

Ο συνδυασμός της μακρότατης τοπικής αστικής παράδοσης με τη ραγδαία μεταπολεμική οικονομική ανάκαμψη του ελληνικού στοιχείου και το απρόσκοπτο, σε όλα τα επίπεδα, των σχέσεων με την Ελλάδα, ε-

Οι παλαιοί κινηματογράφοι «Saray» και «Eclair» στους οποίους το κοινό της Πόλης χειροκρότησε τους καλύτερους από τους ελληνικούς θιάσους. (Φωτ.: Σ. Γκιζ).

Ελληνικά καταστήματα στη Μεγάλη Οδό του Πέρα. Δεκαετία 1930. (Φωτ.: Σ. Γκιζ).

ξηγούν τη λάμψη και την πολυεΐδεια των πολιτιστικών δραστηριοτήτων της Μειονότητας στα χρόνια που προηγούνται των «Σεπτεμβριανών». Είναι τα χρόνια της συγχρονισμένης και μαζικής εισβολής των ελλαδικών θιάσων, οι οποίοι ενίοτε, όπως κατά τις αρχές του έτους 1952, φθάνουν να μονοπωλούν το σύνολο σχεδόν των θεατρικών αιθουσών της Κωνσταντινουπόλεως. Το θερινό της φεστιβάλ λαμπρύνει με την παρουσία

της, εμφανιζόμενη στο ανοικτό θέατρο, η μεγάλη Μαρίκα Κοτοπούλη. Τον χορό των τραγωδιών απαρτίζουν, προσεκτικώς επιλεγμένοι, μαθητές των μειονοτικών σχολείων... Είναι επίσης η χρυσή εποχή των κοινοτικών ή ενοριακών Μορφωτικών Συνδέσμων, την ίδρυση ή την τόνωση της λειτουργίας των οποίων με γάλως ενθαρρύνει ο Οικουμενικός πατριάρχης, ιδιαίτερα σε κοινότητες με φθίνοντα πληθυσμό. Συνήθης α-

πόρροια ενός Μορφωτικού Συνδέσμου είναι μια δανειστική βιβλιοθήκη, μια φιλολογική συντροφιά που ενίοτε παράγει κάποιο εφημερο λογοτεχνικό φύλλο και βέβαια ένας θεατρικός θιάσος, κάτι το φυσικότατο σε μια κοινωνία της οποίας η άμεση θεατρική παράδοση είναι η αρχαιότερη της Εγγύς Ανατολής. Διαθέτοντας στελέχη ποιότητας σχεδόν επαγγελματικής, μεσουρανάει στα

Συνέχεια στην 8η σελίδα

Ομάδα μπάσκετ παιδών Αθλητικού Συλλόγου Ταταούλων (Κουρτουλούς), πρωταθλήτρια Κωνσταντινούπολης 1948-49. Αριστερά, ο προπονητής Απόστολος Αντζιους. (Αρχείο Α. Αρβανιτάκη).

Συνέχεια από την 7η σελίδα

χρόνια αυτά ο ταλαντούχος θίασος της «Ελληνικής Ενώσεως» Κωνσταντινουπολιτών, ιδρυμένος το 1935. Από το 1945 αμιλλάται μαζί του εξίσου εκλεκτός, ο θίασος του Αθλητικού Ομίλου Ταταούλων... Καίρια επίσης συμβάλλουν στην ποικιλία και την υψηλή ποιότητα των πολιτιστικών δραστηριοτήτων, οι Σύνδεσμοι Αποφοίτων των μεγάλων σχολών. Η «Ελληνική Ενωση» είναι το μόνο κωνσταντινουπολιτικό σωματείο Ελλήνων υπηκόων, αποτελεί τον οργανικό σύνδεσμο ανάμεσα στα τοπικά ρωμαίικα πολιτιστικά πράγματα και την Ελλάδα των γραμμάτων και της τέχνης.

Στο ετήσιο πρόγραμμά της δημοσίων διαλέξεων προσκαλείται για έναν κύκλο συνήθως τριών ομιλιών, ό,τι καλύτερο διαθέτει ο Ελληνισμός στο χώρο της διανοήσης. Με την υποστήριξη του γενικού προξενείου η Ε.Ε. οργανώνει εκθέσεις με ελληνικά θέματα, στις οποίες προσέρχονται μόνο Τούρκοι επίσημοι όπως και άνθρωποι των γραμμάτων. Ο «Σύνδεσμος Μουσικοφίλων του Πέραν», ιδρυθείς στα 1953, συνεχίζει την μακρά παράδοση της καλλιέργειας του πολιτικού εκκλησιαστικού μέλους, ενώ στους κόλπους της μειονότητας, άπειροι είναι οι λάτρεις και οι θερά-

Διαφήμιση για χοροεσπερίδα σε εφημερίδα της εποχής.

ποντες-επαγγελματίες ή ερασιτέχνες μουσικοί της δυτικής κλασικής μουσικής. Σε άλλο επίπεδο, με ρίζες τοπικότερες βυζαντινές και οθωμανικές, εξακολουθεί στις λαϊκές γειτονιές να ανθεί η λαϊκή μουσική.

Εις ό,τι αφορά τη λογοτεχνική παραγωγή, η πρώτη μεταπολεμική δεκαετία συμπίπτει με την έκδοση του αξιόλογου περιοδικού «Τέχνη»

(1944-1950) και με την απαρχή του «Πυρσού» (1954-1962). Σε αυτό το διάστημα κυκλοφορούν τα εφημερα περιοδικά «Χρονικά» (1945), «Επιθεώρηση» (1948-1949) και «Βόσπορος» (1951-1952), καθώς και μικρός αριθμός επίσης βραχυβίων, νεανικών επί το πολύ, λογοτεχνικών φύλλων, ήσσονος σημασίας. Τέλος, τίποτα δεν εκφράζει περισσότερο την αισιοδο-

ξία του ελληνικού στοιχείου όσο η ιδέα που εκαλλιεργείτο περί τα 1951-1952 από παράγοντες της μειονότητας και από ανώτατους Έλληνες διπλωματικούς, περί ιδρύσεως στην Κωνσταντινούπολη Ελληνικού Ινστιτούτου Μεσαιωνικών Σπουδών.

Ρωμαίικος Τύπος

Ο κωνσταντινουπολιτικός ρωμαίικος Τύπος, ζει και αυτός τις καλύτερες, μετά το 1922 ημέρες του. Στα 1955 κυκλοφορούν στην Πόλη πέντε ελληνόφωνες ημερήσιες εφημερίδες -ήτοι η «Απογευματινή», ο «Ταχυδρόμος», το «Βήμα», το «Εμπρός» και η «Εφημερίς» -και τρεις εβδομαδιαίες: η «Κυριακάτικη Πρωία» (ο πρώην «Κεραυνός») ο «Χρόνος» και η «Ελεύθερη Φωνή». Από το μόλις εκσυγχρονισθέν πατριαρχικό τυπογραφείο, εκδίδονται δύο περιοδικά θρησκευτικού και θεολογικού περιεχομένου, το εβδομαδιαίο «Απόστολος Ανδρέας» και το τριμηνιαίο «Ορθοδοξία». Τρεις περιοδικές εκδόσεις ποιότητας είναι αφιερωμένες στα παιδιά: ο «Παιδικός κόσμος», ο «Φίλος του παιδιού», και το «Παιδικό φως». Γεγονός, τέλος, στα εκδοτικά πράγματα, απετέλεσε η εμφάνιση το 1951 της εικονογραφημένης επιθεωρήσεως ο «Ρωμήος» (1951-1955), χάρη στην οποία ανα-

βίωσε το πολιτικό σατιρικό ελληνικό έντυπο.

Αλλ' ίσως ο τομέας στον οποίον περισσότερο διακρίνεται η πολιτική Ρωμιούση, στα χρόνια που μας αποσχολούν, είναι, μαζί με ορισμένους κλάδους της οικονομίας και την ιατρική, ο αθλητικός. Επάνω από τις δύο περίπου δεκάδες των αθλητικών συλλόγων της Μειονότητας, των οποίων η φήμη σπανίως υπερβαίνει το εντελώς συνοικιακό επίπεδο, ξεχωρίζουν και συστηματικώς, επιβάλλονται, ακόμη και στο επίπεδο Τουρκίας, δύο ρωμαίικα αθλητικά σωματεία: ο Αθλητικός Σύλλογος Πέραν με καρά σειρά πρωταθλημάτων στο ποδόσφαιρο, το μπάσκετ, το βόλεϊ (το οποίο μονοπωλούν σχεδόν οι Ρωμιοί), και ο Αθλητικός Ομίλος Ταταούλων, μετενσάρκωση, μετά τα 1922, του Γυμναστικού συλλόγου «Ηρακλής». Ρωμιοί αθλητές, προκειμένου να απαλλαγούν από τους περιορισμούς, που δεσμεύουν τα μειονοτικά αθλητικά σωματεία και να σταδιοδρομήσουν απρόσκοπτα, μετεγγράφονται σε διακεκριμένες τουρκικές ομάδες όπως την Γαλατά-Σαράι, την Μπεσίκτας και την Φενέρ-Μπαχτσέ· ένας μάλιστα από αυτούς, ο... ποδοσφαιριστής της Λευτέρης Αντωνιάδης θα εξελιχθεί στον καλύτερο παίκτη της Τουρκίας των δεκαετιών '50 και '60. Ελληνες επίσης διακρίνονται στη δισκοβολία, στην πυγμαχία, στην πάλη, στο άλμα, στην κωπηλασία, στην κολύμβηση... Διαπρέπουν στο πιγκ-πογκ. Η αθλητική χρονιά της ομογένειας σημαδεύεται από σειρά ξεχωριστών γεγονότων. Μεταξύ αυτών είναι η αγωνιστική συνάντηση μεταξύ παλαιότερων και νέων ποδοσφαιριστών που διεξάγεται, κάθε χρόνο, το απόγευμα της Κυριακής του Πάσχα στο Μακροχώρι, τα φιλικά παιχνίδια με επισκέπτριες ελλαδικές ομάδες, οι αγώνες ανάμεσα στον Α.Σ. Πέραν και τον Α.Ο. Ταταούλων, και βέβαια, στο χώ-

Οι τελειόφοιτοι της Αστικής Σχολής του Ζωγραφείου σε φωτογραφία του 1946, με τον διευθυντή Κωνσταντίνο Καμπαλούρη και τη διδασκάλισσα Αναστασία Μαγγίνα. (Αρχειο Α. Μήλλα).

ρο τους σχολικού αθλητισμού η Αθλητική ημέρα του Ζωγραφείου που αναβιώνει το 1947, στο γήπεδο της Ροβερτείου, μετά αναγκαστική διακοπή δεκαέξι ετών... Στον σχολικό αθλητισμό πρώτο κατά κανόνα έρχεται σε όλα τα αθλήματα το Ζωγράφειο. Οι αθλητές του συχνά μεταβαίνουν στην Αγκυρα, όπου αγωνίζονται και συνήθως τις νικούν, με σχολικές ομάδες επιφανών σχολείων της τουρκικής πρωτεύουσας.

Ο κόσμος της διασκέδασης είναι κι αυτός κατά ένα μεγάλο μέρος στα

χέρια των Ρωμιών. Στα πολυτελή εστιατόρια, στα λαϊκά «καζίνα», στις μπιραρίες, στις ταβέρνες, στα σκεμπετζίδικα και στους μείχανέδες, στο Πέραν, στον Γαλατά, στο Τσιχαγκίρι, στα Ταταύλα, στο Σίρκετζι, στο Κοντοπιάλι, στον Άγιο Στέφανο, στα χωριά του Κατάστενου, ο Έλληνας είναι παντού παρών είτε ως θαμών είτε ως ιδιοκτήτης ή διευθυντής, ως maitre d' hotel, chef ή γκαρσόνι εϊτ' επίσης ως καλλιτέχνης τραγουδιστής, μουσικός, καρτερίστας, γελωτοποιός. Χάρη σ' αυτόν οι περα-

τηνές μπουάτ ζουν τις τελευταίες καλές τους ημέρες. Το καλοκαίρι η ηχηρή εξωστρέφειά του μεταφέρεται και πλημμυρίζει τα Νησιά, την Πρίγκηπο...

Η Τουρκία αντιδρά

Αυτά και άλλα πολλά είναι τα στοιχεία που συνθέτουν τους μικροκόσμους της ρωμαίικης κοινωνίας της Πόλης στα μέσα του αιώνα μας, που ήταν νησίδα, ελάχιστη στο μέσον ενός ταχύτατα μεταβαλλόμενου κόσμου, κατάλοιπο ένδοξο αλλοτινών καιρών. Μία κοινωνία βαθύτατα και αποκλειστικώς ειρηνική, ως εκ τούτου δε αφάνταστα τρωτή. Μία κοινωνία εν τούτοις που συγκέντρωνε τις περισσότερες προϋποθέσεις για να ανθήσει και πάλι.

Η απροσδόκητη μεταπολεμικώς ανάκαμψη και η ταχύτατη προκοπή του ελληνικού κωνσταντινοπολίτικου στοιχείου αναστάτωσε την χαραχθείσα, από τον καιρό των Νεοτούρκων, πάγια δε έκτοτε κυβερνητική πολιτική εκτουρκισμού της Τουρκίας, που ήταν -και παραμένει- μια Οθωμανική Αυτοκρατορία εν σμικρώ.

Η αντίδραση των Αρχών κατά της Μειονότητας άρχισε να γίνεται αισθητή στο πρώτο ήδη τρίμηνο του έτους 1954, έτους τόσο κρίσιμου για την περαιτέρω ανάπτυξη του ντόπιου Ελληνισμού. Το Κυπριακό και η όλη άστοχη επίσημη ανάμειξη σ' αυτό της Ελλάδος, πρόσφεραν στην Τουρκία την ουρανόπεμπτη πρόφαση για να εξολοθρεύσει, εντός μιας εικοσαετίας από τότε, το τιμιότερο και πλέον πολύπαθο κομμάτι του Ελληνισμού.

* Νεοσύστατο σωματείο, ο κύριος στόχος του οποίου είναι η μελέτη και η προβολή της ιστορίας της Κωνσταντινούπολης.

Ζάππειον Παρθεναγωγείον. Οι μαθήτριες της 4ης τάξεως Αστικής Σχολής σε αναμνηστική φωτογραφία του σχολικού έτους 1950-51. (Αρχειο Α. Μήλλα).

ΧΑΡΤΗΣ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ 6-7 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1955

ΣΥΝΟΔΙΚΟΣ ΑΠΟΔΟΓΙΣΜΟΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΩΝ

ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ	83
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ- ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ	4.340
ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΑ	21
ΚΛΙΝΙΚΕΣ	11
ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΑ	2
ΕΘΝΟΔΟΧΕΙΑ	12
ΣΠΙΤΑ	2.000
ΣΥΛΛΟΓΟΙ	5
ΣΧΟΛΕΙΑ	26
ΦΑΡΜΑΚΕΙΑ	27
ΦΟΥΡΝΟΙ	18

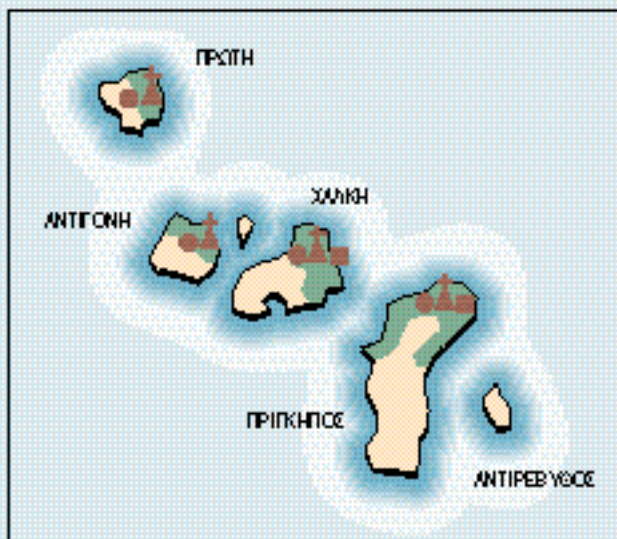
ΑΝΑΔΟΓΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΑΘΟΥΣΜΟΥ

	1-10%
	10-15%
	ΠΑΝΩ ΑΠΟ 15%

- 1 ΚΕΡΑΤΙΟΣ
- 2 ΠΥΡΓΟΣ ΛΕΑΝΔΡΟΥ

- ΕΚΚΛΗΣΙΑ
- ΙΔΡΥΜΑΤΑ- ΣΩΜΑΤΕΙΑ
- ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ
- ΣΧΟΛΕΙΟ

Το χρονικό των γεγονότων

Προσχεδιασμένο από το τουρκικό κράτος το έργο της καταστροφής

Σωροί οστών στο βεβηλωμένο οστεοφυλάκιο του νεκροταφείου Σισλί. (Φωτ.: Δ. Καλούμενος).

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1955. Ο Ελληνισμός της Πόλης λεηλατείται, διώκεται, τρομοκρατείται. Η Ρωμιούνη θυμάται τις μέρες του 1922. Μέσα σε μία και μόνη νύχτα, ο Ελληνισμός της Πόλης θα δει να καταστρέφονται, να κατακλύβονται ή να καίγονται 4.340 ελληνικά καταστήματα, 2.000 περίπου χριστιανικά σπίτια, 26 ελληνικά σχολεία, 110 ελληνικά εστιατόρια, 21 ελληνικά εργοστάσια, 27 ελληνικά φαρμακεία και 3 ελληνικές εφημερίδες.

Πολλοί Έλληνες θα κακοποιηθούν, γυναίκες θα βιασθούν και ο υπέργρηρος Ιερομόναχος Χρυσάνθος Μαντάς, ο Λαυριώτης καλόγερος, θα ριχθεί σε πηγάδι του μοναστηριού του. Την ύπαρξη άλλων δύο νεκρών θα παραδεχθούν αργότερα οι τουρκικές αρχές, ενώ στην έκθεση «Οι Έλληνες της Τουρκίας», του «Helsinki Watch» (1992) γίνεται αναφορά σε δεκαοκτώ δολοφονημένους.

Τα γεγονότα άρχισαν το απόγευμα της 6ης Σεπτεμβρίου, όταν έγινε γνωστή η πληροφορία ότι βομβιστική επίθεση προκάλεσε ζημιές στο σπίτι του Κεμάλ Ατατούρκ στη Θεσσαλονίκη. Η κινητοποίηση άρχισε

στις 5.30 μ.μ., όταν ομάδες φοιτητών συγκεντρώθηκαν μπροστά στο μνημείο του Κεμάλ στο Ταξείμ. Ταυτόχρονα, από τη Θράκη και τη μικρασιατική ακτή, μεταφέρθηκαν στην Πόλη ομάδες κρούσεως αποτελούμενες από βίαια άτομα, τα οποία καμία σχέση δεν είχαν με την Κωνσταντινούπολη, τους κατοίκους και την ιστορία της. Για τη μετακίνησή τους χρησιμοποιήθηκε μεγάλος αριθμός φορτηγών αυτοκινήτων, ταξί και βενζινοπλοίων.

«Σπάστε τα καταστήματα των Ρωμιών»

Μέσα σε μια ώρα στους δρόμους της Πόλης συγκεντρώθηκε πλήθος ανθρώπων που είχαν εξοπλιστεί με ρόπαλα, σιδερένιους λοστούς και τα λοιπά χρεϊώδη. Το σύνθημά τους ήταν «Η Κύπρος ήταν και είναι τουρκική. Σπάστε τα καταστήματα των Ρωμιών». Στις 8.30 μ.μ. είχαν ήδη καταστρέψει τις προθήκες των ελληνικών καταστημάτων. Και όταν έπεσε το σκοτάδι, στο ελεγχόμενο αρχικά

Συνέχεια στην 12η σελίδα

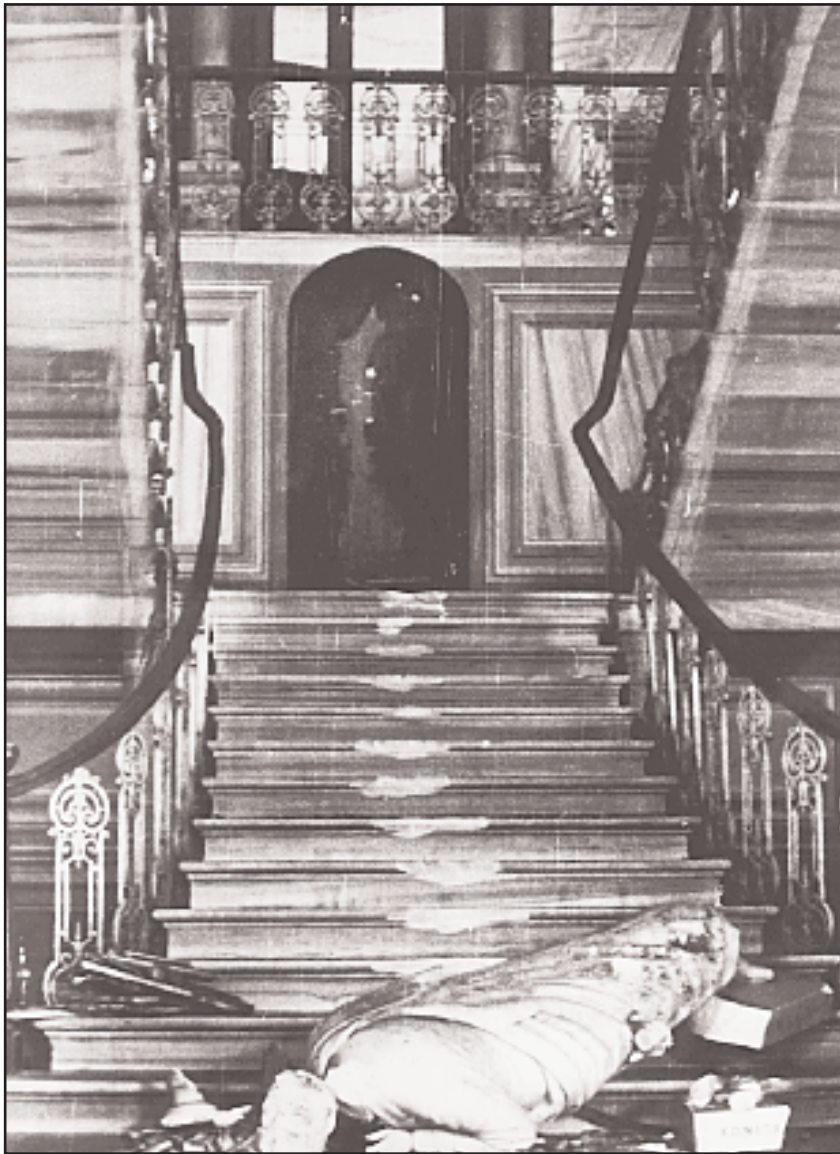

Εικόνα δήωσης και καταστροφής παρουσίαζαν την επομένη των συμβάντων τα ρωμαίικα καταστήματα της Πόλης. (Φωτ.: Δ. Καλούμενος).

Ο εφημέριος του Αγίου Φωκά Μεσοχωρίου Θωμάς Ταλλιέρης την επομένη των καταστροφών, στον αυλόγυρο του ναού. (Φωτ.: Δ. Καλούμενος).

Το άγαλμα του μεγάλου ευεργέτη Κωνσταντίνου Ζάππα κείται θρυμματισμένο στην είσοδο του Ζαππείου Παρθεναγωγείου Κωνσταντινουπόλεως (αριστερά). Η είσοδος του νεκροταφειακού ναΐσκου της Θείας Μεταμορφώσεως στο Κοιμητήριο της ορθοδόξου κοινότητας Σταυροδρομίου στο Σισλί, τη μεθεπομένη των συμβάντων της 6/7 Σεπτεμβρίου 1955 (φωτ.: Δ. Καλούμενος).

Συνέχεια από την 10ή σελίδα

πλήθος των δραστών προστέθηκαν στίφη ρακένδυτων ανθρώπων. Ετσι σχηματίστηκε ο ανεξέλεγκτος μαινόμενος όχλος των πλιατσικολόγων που άρχισε να λεηλατεί και να καταστρέφει συστηματικά όχι μόνο τα καταστήματα αλλά και τα ρωμαίικα σπίτια των ακραίων συνοικισμών της απέραντης πολιτείας.

Όπως έχει καταγράψει ο ελληνικός και ο ξένος Τύπος της εποχής, το προγραμματισμένο έργο των καταστροφέν ήταν προσχεδιασμένο και «επιμελώς καταρτισμένο». Οι στόχοι είχαν επισημανθεί σε λεπτομερείς καταλόγους ημέρες πριν. Ενδεικτική είναι η περίπτωση του Έλληνα Πριγκιπωνησιώτη που τηλεφώνησε έντρομος στον φίλο του καϊμακάμη (κοινοτάρχη) όταν είδε τα πλήθη να καταστρέφουν το ξενοδοχείο του. «Πώς είναι δυνατόν, αφού το ξενοδοχείο σου δεν είναι στη λίστα», απόρησε ο καϊμακάμης, ο οποίος, βάσει της ανά χείρας «λίστας» του, γνώριζε ως εξαιρεσίμο το κτίσμα από τους προκαθορισμένους στόχους.

Τα γεγονότα διαδραματίστηκαν κάτω από τα απαθή βλέμματα των τουρκικών αρχών, των αστυνομικών και στη συνέχεια, μετά την κήρυξη του στρατιωτικού νόμου, των στρατιωτών. Στη Μεγάλη Οδό του Πέρα και στον Γαλατά, τα πεζοδρόμια αλλά και οι δρόμοι ολόκληροι είχαν καταντήσει αδιάβατοι λόγω του ύψους των συσσωρευμένων εμπορευμάτων, περιουσία και μόχθος μιας ζωής, ρηγμένη έξω απ' τα ρωμαίικα

καταστήματα. Ανάλογη εικόνα παρουσιαζόταν παντού όπου υπήρχε συμπαγής ελληνική παρουσία. Το σκηνικό συνέθεταν σπασμένα τζάμια και έπιπλα, πεταμένα στρώματα κ.ά. Την εικόνα της καταστροφής και του τρόμου συμπλήρωναν οι μακρινές ανταύγειες των πυρπολημένων ενοριακών ναών στα τέσσερα άκρα της Πόλης.

Ναοί και Ιερά σκηνώματα

Προκαθορισμένο στόχο καταστροφής ήταν επόμενο να αποτελέσουν οι εκκλησίες, και γενικά τα ιερά σκηνώματα. Ο μαινόμενος όχλος δεν σεβάστηκε ούτε τα νεκροταφεία, ενώ το καταστροφικό έργο ολοκληρώθηκε στα σχολεία, στα κοινοτικά κτίρια, στους συλλόγους, τα συσσίτια, παντού όπου δρούσε η οργανωμένη πολιτική φιλανθρωπία.

Όπως ήδη αναφέραμε, οι δηώσεις συνεχίστηκαν και μετά την κήρυξη του στρατιωτικού νόμου, στις μεταμεσονύχτιες ώρες, υπό τα όμματα της αστυνομίας και του στρατού. Υπάρχουν καταγγελίες ότι την επομένη των γεγονότων, όταν τα πλήθη είχαν πλέον διαλυθεί, καταστροφές διέπραξαν και τα όργανα της τάξης. Για παράδειγμα, στην αίθουσα τελετών της Μεγάλης του Γένους Σχολής, οι στρατιώτες καταξέσχισαν, την επαύριο, τους πίνακες των καθηγών και των ευεργετών.

Αρμόδιοι να μιλήσουν για τα Σε-

πτεμβριανά είναι οι γνώστες και μελετητές του θέματος, αυτόπτες και αυτήκοι μάρτυρες οι περισσότεροι, που ζωντανεύουν στις επόμενες σελίδες την τραγική για τον Ελληνισμό νύχτα της 6ης προς 7η Σεπτεμβρίου. Εμείς παραθέτουμε απλώς την πρόσφατη μαρτυρία ενός Τούρκου, του δημοσιογράφου Χαντί Ουλουενγκίν που, παιδί τότε, έζησε τη βιαιότητα της νύχτας των Σεπτεμβριανών. Δημοσιεύτηκε στη «Χιουριέτ» της 28/8/1993 με τίτλο «Τα σκυλιά των τάφων» και αναδημοσιεύτηκε στην «Επτάλοφο», εφημερίδα των εν Ελλάδι Κωνσταντινουπολιτών, τον ίδιο μήνα:

«Οι πρώτες παιδικές αναμνήσεις μου απλώνονται ως μία νύχτα τρόμου. Είναι η νύχτα της 6-7 Σεπτεμβρίου 1955, όταν οι βάνδαλοι που υποστήριζε και προωθούσε το κράτος επιτέθηκαν εναντίον των Ρωμιών.

Ταυτίζονται με τα γεγονότα ντροπής για τη Δημοκρατία μας και παραφροσύνης για το Έθνος μας.

Η πρώτη παιδική μου ανάμνηση προβάλλει το ανθρώπινο μίσος.

Θυμάμαι πως μόλις ξέσπασε η είδηση των γεγονότων, ο πατέρας μου ξεκίνησε απ' το Κιζίλτοπρακ να φθάσει στο Γεσήλκιοϊ (Άγιος Στέφανο) για να πάει να προστατέψει τον Κώτσο Αμτζά (θείο Κώτσο).

Θυμάμαι το πόσο είχε ταραχθεί η μάνα μου, καθώς ο θεός μου, που θα συνόδευε τον πατέρα μου με το αυτοκίνητό του, πάσχιζε να βρει μια τουρκική σημαία να αναρτήσει σ' αυτό.

Κατόπιν έρχεται στο νου μου το πώς, μαζί με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς μου, δεν σταματήσαμε να βλέπουμε προς το Γαλατά, που όλη νύχτα καιγόταν. Νομίζω ακόμη πως είχα χαρεί γιατί δεν με είχαν υποχρεώσει, εμένα τον μικρό, να κοιμηθώ.

Εχω ακόμη μπρος στα μάτια μου όσα είδα την επομένη το πρωί. Στο Πέρα, από το Ταξίμ ως το Τουνέλ, να 'ναι καλυμμένος ο δρόμος με υψόμενα, τα τανκ να κυκλοφορούν ανάμεσα στα τραμ, το κατεστραμμένο και κατακλεμμένο κατάστημα του περίφημου υποδηματοποιού του Πάνου, τους λυγμούς του μαστρο-Μανώλη όταν εξηγούσε στη μάνα μου τα γεγονότα, το πώς την αγκάλιασε κλαίγοντας η κ. Ανέτα που πουλούσε κουμπιά. Βλέπω ακόμη τον πατέρα μου, που μας περίμενε στο κατάστημα μουσικών ειδών του κ. Παπαγεωργίου, ν' ατενίζει μ' έκπληκτα μάτια, το θρυμματισμένο βιολοντέλλο. Τον ακούω να μας λέει πως αποφάσισε να μείνει κοντά στο φίλο του τον Κώτσο, ώπου να καθησυχάσουν τα πράγματα και στέλνω χαιρετίσματα στο συνομήλικό μου γιο του Χρήστο. Αυτές οι πρώτες παιδικές μου αναμνήσεις είναι πλημμυρισμένες από τρόμο.

Αν και ανήκω σε μια τουρκική και μωαμεθανική οικογένεια, που πάντοτε πολέμησε την αδικία, βρίσκω ότι το έγκλημα που διαπράχθηκε είναι ομαδικό και θεωρώ και τον εαυτό μου συνυπεύθυνο σ' αυτή την ομαδική παραφροσύνη».

Η αρχή των τραγικών γεγονότων το απόγευμα της 6ης Σεπτεμβρίου. (Αρχείο εφημερίδας Cumburiyet).

Οι υπεύθυνοι των γεγονότων

Η πολιτική της εθνοκάθαρσης και η κυβέρνηση του Αντνάν Μεντερές

Του **Νεοκλή Σαρρή**

Καθηγητή Παντείου Πανεπιστημίου

ΤΑ ΑΝΘΕΛΛΗΝΙΚΑ γεγονότα της 6/7 Σεπτεμβρίου αποδόθηκαν στην «αυθόρμητη» λαϊκή έκρηξη στην Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη, λόγω της «βομβιστικής απόπειρας» κατά της «γενέθλιας οικίας» του Κεμάλ Ατατούρκ στη Θεσσαλονίκη. Προηγήθηκε καταγισμός της κοινής γνώμης από τον κατευθυνόμενο από το τουρκικό υπουργείο Εξωτερικών τουρκικό Τύπο, με χαλκευμένες ειδήσεις περί «σχεδιαζομένων σφαγών των Τούρκων της Κύπρου από τους Έλληνες». Στην πραγματικότητα, η λογική της αντίδρασης στηρίχθηκε στο «θράσος» των Ελλήνων της Κύπρου, δηλαδή του 82% του πληθυσμού της Μεγαλονήσου, να ζητήσουν αυτοδιάθεση και στην πρόθεση της τουρκικής κυβέρνησης να «τρομοκρατήσει» ή να εκβιάσει την ελληνική πλευρά, χρησιμοποιώντας ως όμηρους τους Έλληνες της Τουρκίας.

Προκειμένου να αξιολογήσουμε τα γεγονότα του Σεπτεμβρίου του 1955, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το «Δημοκρατικό Κόμμα» συμπλήρωνε πενταετία στην εξουσία. Παρά τους

αρχικούς άριστους οιωνούς που συνοδεύσαν τη μετάβαση στον «πολυκομματισμό» της Τουρκίας, τα δεδομένα ήταν απογοητευτικά. Το κατά κεφαλήν εισόδημα από 556 λ.Τ. το 1953 πέφτει στις 490 λ.Τ. το 1954 –χρονιά κατά την οποία η τουρκική κυβέρνηση αρχίζει να δείχνει «ενδιαφέρον» για το Κυπριακό– ενώ η οικονομία, που την εποχή εκείνη ήταν προεχόντως αγροτική, νοσει.

Η εμπλοκή λοιπόν της Τουρκίας στο Κυπριακό, με την παρότρυνση της Μεγάλης Βρετανίας, είχε ως συνέπεια την καλλιέργεια από την τουρκική κυβέρνηση έντονου ανθελληνικού κλίματος, ικανού να αναστείλει, λόγω των τουρκικών στερεοτύπων, κάθε κοινωνικό και πολιτικό προβληματισμό.

Παρόμοιο φαινόμενο διαπιστώνει κανείς και στην Ελλάδα, όπου μετά τα βαθιά τραύματα του Εμφυλίου, η ελληνική κοινωνία βρήκε στο Κυπριακό τη διέξοδο να εκφράσει τα πραγματικά της αισθήματα για την ξενοκρατία και τον ιμπεριαλισμό (υπαίτιους σε μεγάλο βαθμό των εθνικών της δεινών).

Οι πηγές θέλουν τον Τεφβίκ Ρουστί Ζουρλού, έναν άριστο διπλωματικό υπάλληλο, που είχε ως υπουργός

επικρατείας αναλάβει το χειρισμό του Κυπριακού και των ελληνοτουρκικών σχέσεων, να έχει συναποφασίσει με τον πρωθυπουργό Αντνάν Μεντερές «αυθόρμητες» λαϊκές εκδηλώσεις στην Κωνσταντινούπολη (και τη Σμύρνη), που θα τρομοκρατούσαν την ελληνική πλευρά και θα την ανάγκαζαν να αναθεωρήσει τη στάση της. Οι εκδηλώσεις είχαν προγραμματισθεί να συμπέσουν με την τριμερή διάσκεψη του Λονδίνου, η οποία στην πράξη δεν είχε άλλη αποστολή από το να κατοχυρώσει την Τουρκία ως διάδικο μέρος σε μια διένεξη που, επιτέλους, αφορούσε το αίτημα της αυτοδιάθεσης της συντριπτικής πλειοψηφίας των κατοίκων μιας βρετανικής αποικίας, που ήταν οι Έλληνες και επεδίωκαν την Ενωση της με την Ελλάδα. Ο Ζορλού στο Λονδίνο, όχι μόνο υπεραμύνθηκε της συνέχειας της αποικιακής διοίκησης των Αγγλων, αλλά ξάφνιασε την ελληνική αντιπροσωπεία, προβάλλοντας τον ισχυρισμό ότι σε περίπτωση που θα αποσυρόταν η Μεγάλη Βρετανία από την Κύπρο, αυτή θα έπρεπε να επιστραφεί... στην Τουρκία!

Ο Μαχμούτ Ντικερντέμ, που είχε συνοδεύσει τον Ζορλού στο Λονδίνο, αφηγείται ότι μετά το ναυάγιο

της διάσκεψης, κατά την επιστροφή, ο Τούρκος πολιτικός έλεγε απελπισμένος: «όλοι οι μόχθοι μας, η επιτυχία που είχαμε στο Λονδίνο, εξαφανίστηκαν και πάνε σε μια νύχτα». Μπορεί λοιπόν να είχε εισηγηθεί την οργάνωση των ανθελληνικών εκδηλώσεων, να ήταν εμπνευστής τους, αλλά σαφώς ηπιότερης μορφής. Από την άλλη πλευρά, ο Μεντερές, απολογούμενος για τα γεγονότα, ισχυρίστηκε ότι η απρόβλεπτη έκτασή τους τον εμπόδιζε να ζητήσει, όπως σκόπευε, την αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάνης και την «επιστροφή της Δωδεκανήσου στην Τουρκία». Δεν χωρεί όμως καμία αμφιβολία ότι όσοι εκπόνησαν το σχέδιο και είχαν την ευθύνη της εκτέλεσής του, είχαν προβλέψει και την έκταση που θα προσλάμβαναν.

Οργάνωση γεγονότων

Η άποψη αυτή επιβεβαιώνεται από τη μέθοδο που ακολουθήθηκε και τον προκαθορισμό των στόχων από «τις κατά τόπους αστυνομικές αρχές, τους κοινοτάρχες (μουχτάρηδες), τις κομματικές οργανώσεις του κυβερνώντος «Δημοκρατικού Κόμ-

Συνέχεια στην 14η σελίδα

Συνέχεια από την 13η σελίδα

ματος». Επίσης, από το γεγονός ότι πραγματοποιήθηκε μεταφορά ειδικών ομάδων από τα περίχωρα ή την επαρχία, που διενεργούσαν τις καταστροφές και λεηλατούσαν τα κτίρια, στα οποία αρχικοί «διαδηλωτές» είχαν σπάσει «ενδεικτικά» τα τζάμια ή είχαν «φιλοτεχνήσει» ανάλογο διακριτικό σημείο. Και, κυρίως, από το ότι τα στίφη ήταν εφοδιασμένα με ειδικά όργανα καταστροφής. (Για παράδειγμα, οι ομάδες που εσύλησαν το νεκροταφείο του Σισλί, είχαν κομπρεσέρ και ειδική γεννήτρια ρεύματος). Ακόμη, για την εκτέλεση του σχεδίου φαίνεται ότι κινητοποιήθηκαν οι ποικιλώνυμες φοιτητικές οργανώσεις και κυρίως το σωματείο «Η Κύπρος είναι τουρκική», το οποίο είχε συστήσει η κυβέρνηση από προσωπικότητες που ανήκαν σε όλο το πολιτικό φάσμα. Το γεγονός ότι οι νεκροί ήταν λίγοι (έχουν καταμετρηθεί δεκαοκτώ, οι περισσότεροι των οποίων πέθαναν συνεπεία των τραυμάτων τους) είναι πρόσθετο αποδεικτικό στοιχείο του ελεγχόμενου των γεγονότων.

Δεν χωράει καμία αμφιβολία ότι στην οργάνωση των γεγονότων ενέχεται ο κρατικός μηχανισμός της Τουρκίας. Αυτό δεν τεκμαίρεται μόνο από την ένοχη ανοχή, αν όχι ενεργό συνδρομή των οργάνων της τάξης. Αποδεικνύεται, επίσης, από τη σκηνοθετημένη βομβιστική επίθεση στην οικία του πατριού του Κεμάλ Ατατούρκ, την οποία, μαζί με τον περιβάλλοντα χώρο, είχαν δωρίσει στην Αγκυρα η ελληνική κυβέρνηση και ο Δήμος Θεσσαλονίκης (δεκαετία του '30), προκειμένου να στεγαστεί το τουρκικό προξενείο. Στο χώρο αυτό, ο Οκτάι Εγκίν, φοιτητής στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης και γιος του μουσουλμάνου βουλευτή στην ελληνική Βουλή Φαϊκ Εγκίν, σε συνεργασία με τον πρόξενο Μ. Μπαλίν, τον υποπρόξενο Μ. Τεκινάλπ και τον κλητήρα Χ. Ουτσάρ, τοποθέτησε εκρηκτικό μηχανισμό που είχε προμηθευτεί από τις τουρκικές υπηρεσίες. Οι ελληνικές αρχές τάχιστα διελεύκαναν το γεγονός και παρέπεμψαν τους δράστες στη δικαιοσύνη (στις 20 Σεπτεμβρίου 1956 ο Εγκίν, κατόπιν συμφωνίας της ελληνικής κυβέρνησης με την τουρκική για «εκτόνωση της μεταξύ των δύο χωρών έντασης», φυγαδεύτηκε στην Τουρκία!).

Εθνοκάθαρση

Τα γεγονότα της 6/7 Σεπτεμβρίου είναι αποτέλεσμα της πολιτικής που ακολούθησε και συνεχίζει να ακολουθεί η Τουρκία για την εξαφάνιση των χριστιανικών εθνοτήτων από τη χώρα. Επίσης, όπως πολύ εύστοχα παρατηρεί ο Γιλμάζ Καρακιογλου, η 6/7 Σεπτεμβρίου «είναι το τρίτο κατά σειρά από τα επιθετικά γεγονότα που κατά καιρούς σκηνοθετήθηκαν με στόχο τη μεταβίβαση στον τουρκικό τομέα του μειονοτικού κεφαλαίου, το οποίο από την οσμανική περίοδο κατείχε τα σκήπτρα της οικονομίας». Ο Τούρκος συγγραφέας αναφέρει ως πρώτο τους διωγμούς του «Ένωση και Πρόοδος» κατά των χριστιανικών πληθυσμών, δηλαδή τις γενοκτονίες και ειδικά την «πρακτι-

Νοσοκομείο Βαλουκλί. Ο δόκιμος της Μονής Βαλουκλί Ευάγγελος Μαστοράκης την επομένη των Σεπτεμβριανών. (Φωτ. Δ. Καλούμενος).

Ο ηγούμενος της Ζωοδόχου Πηγής Βαλουκλί, επίσκοπος Παμφίλου Γεράσιμος κακοποιημένος κατά την πυρπόληση της Μονής, σε κλίνη του νοσοκομείου Βαλουκλί. (Φωτ. Δ. Καλούμενος).

κή της δημιουργίας Τούρκων επιχειρηματιών», και ως δεύτερο τον περιφημο «Φόρο Περιουσίας» του 1942, με τον οποίο «το (μειονοτικό) κεφάλαιο διοχετεύτηκε με τη βία στο μουσουλμανικό τομέα». Όπως όμως παρατηρεί, ενώ «ο Φόρος Περιουσίας είχε το ποθούμενο αποτέλεσμα», τα γεγονότα της 6/7 Σεπτεμβρίου κατέληξαν σε μια «φρενήρη καταστροφή του εθνικού πλούτου».

Ενδεικτική στο σημείο αυτό είναι η αποκάλυψη του στρατηγού Ρεφίκ Τούλγκα, που είχε διατελέσει υπασπιστής του προέδρου της Τουρκίας κατά την εποχή των γεγονότων Τζελάλ Μπαγιάρ. Στη συνεδρίαση του ειδικού δικαστηρίου που δικάζε τους ιθύνοντες, δήλωσε για τον Μπαγιάρ:

«Σε επανειλημμένες συζητήσεις μας υποστήριξε κατηγορηματικά την άσκηση πιέσεων επί των Ρωμών... Όταν το 1957 μετατέθηκα στη Νεάπολη, μου είπε να πω στον (Αμερικανό) διοικητή των δυνάμεων του ΝΑΤΟ, ότι θα ξωπετάξουμε (sic) τους Έλληνες από τη χώρα μας και θα λάβουμε εναντίον τους σκληρά μέτρα».

Εκπληξη προξενεί η παρηγορία και το θράσος της τουρκικής ηγεσίας να εξωτερικεύει τις μύχιες προθέσεις της σε συμμαχικούς παράγοντες (και βέβαια η αντίστοιχη αδιαφορία των τελευταίων), γεγονός που αποδεικνύει ότι τα δεινοπαθήματα του Ελληνισμού της Τουρκίας έγιναν με τη γνώση και την ένοχη σιωπή των παραγόντων αυτών. Παράλληλα, θλί-

ψη προκαλεί η εξίσου ένοχη αβελτηρία των ελληνικών κυβερνήσεων κατά την αντιμετώπιση του επίμαχου ζητήματος.

Ευθύνες στους κομμουνιστές

Είναι γνωστό ότι την επόμενη των γεγονότων, η ένοχη κυβέρνηση προσπάθησε να τα αποδώσει στους «κομμουνιστές». Ο τότε υπουργός των Εσωτερικών Ναμίκ Γκεντίκ ζήτησε να συλληφθούν ως πρωταίτιοι 45 αριστεροί. Το αριστερό κίνημα όμως στην Τουρκία, την εποχή εκείνη, ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτο. Μεταξύ των συλληφθέντων συγκαταλέγονταν πασίγνωστοι συγγραφείς και διανοούμενοι, όπως ο Αζίζ Νεσίν, Χ. Ντόντογρου, Κ. Ταχίρ, Μ. Μπορατάβ, κ.α.

Εκτός από το να μετατρέψει την αριστερά σε «αποδιοπομπαίο τράγο», η συγκεκριμένη ενέργεια της τουρκικής κυβέρνησης είχε και έναν άλλο στόχο. Σε επανηλειμμένες αιτιάσεις της Αγκυρας προς τους Αμερικανούς να πιέσουν την ελληνική κυβέρνηση προς όφελος της Τουρίας, τους ελέγετο ότι «σε περίπτωση που θα ανατρεπόταν η κυβέρνηση στην Ελλάδα, η επόμενη θα είναι κομμουνιστική». Συνεπώς, ο ελιγμός της Τουρκίας είχε αποδώσει τους προσδοκόμενους καρπούς. Είχε πείσει τους Αμερικανούς ότι εξίσου με την Ελλάδα κινδύνευε και η ίδια να ανατραπεί από ένα «κομμουνιστικό κίνημα». Ίσως έτσι να εξηγείται και το ταυτόσημο της σημασίας μήνυμα του Τ. Φ. Ντάλες στους πρωθυπουργούς Ελλάδας και Τουρκίας, το οποίο εξίσωσε θύτες και θύματα και τους καλούσε για το συμφέρον του ελεύθερου κόσμου να ειρηνεύσουν. Η μη δέουσα ή εντελώς υποτονική αντίδραση της ελληνικής κυβέρνησης στα γεγονότα, προεχόντως πρέπει να αποδοθεί στις ξενικές πιέσεις.

Εκτός από την απόδοση των γεγονότων στην αριστερά, οι αρχές στράφηκαν και κατά του σωματείου «Η Κύπρος είναι τουρκική». Συνελήφθησαν ή διώχθηκαν ιθύνοντες του σωματείου, κυρίως επιφανείς δημοσιογράφοι που πολιτικά δεν ανήκαν στο κυβερνών κόμμα, όπως ο Ορχάν Μπριγκίτ κ.ά., ή είχαν διαχωρίσει τη θέση τους και ασκούσαν κριτική στο κυβερνητικό έργο, όπως ο Α. Ε. Γιαλμάν.

Τα μέτρα που έλαβε η κυβέρνηση Μεντερές με αφορμή τα γεγονότα ήταν η εφαρμογή στρατιωτικού νόμου σε τρεις νομούς (Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη και Αγκυρα) και η φίμωση του Τύπου με την εφαρμογή μιας άτεγκτης λογοκρισίας. Όσον αφορά στους συλληφθέντες, που ανήκαν σε δύο κατηγορίες (στη μια ανήκαν οι πλιατσικολόγοι και στην άλλη οι ιθύνοντες του σωματείου «Η Κύπρος είναι τουρκική» με τους αριστερούς), η σιωπηλή τους αποφυλάκιση άρχισε λίγους μήνες μετά.

Ανατροπή Μεντερές

Τα γεγονότα της 6/7 Σεπτεμβρίου ακολούθησαν ραγδαίες εξελίξεις στην πολιτική ζωή της Τουρκίας. Την επόμενη των συμβάντων δρομολογήθηκε η διάσπαση του κυβερνώ-

Η εικόνα των δρώσεων την επαύριο των συμβάντων στα «Σκαλάκια», μπροστά στο πάλαι ποτέ μέγαρο της Τράπεζας της Ελλάδος. (Φωτ. Δ. Καλούμενος).

ντος «Δημοκρατικού Κόμματος». Δεκαενιά βουλευτές αποχώρησαν και συγκρότησαν το «Κόμμα της Ελευθερίας». Ο Μεντερές αναγκάστηκε να εντείνει τα αυταρχικά του μέτρα. Ο Τύπος, που είχε φιωωθεί, και ομάδες πίεσης, όπως φοιτητές και διανοούμενοι, αντιπαρατέθηκαν δυναμικά. Όταν σ' αυτούς προστέθηκαν οι ένοπλες δυνάμεις, στις 27 Μαΐου 1960, εκδηλώθηκε στρατιωτικό πραξικόπημα και ο Μεντερές ανατράπηκε.

Οι ιθύνοντες του καταλυθέντος καθεστώτος συνελήφθησαν και παραπέμφθηκαν σε δίκη ενώπιον εκτάκτου «υπέρτατου» δικαστηρίου της χώρας. Συνήθως, λέγεται ότι ο Μεντερές και δύο συνεργάτες του (ο Ζορλού και ο Πολατκάν, υπουργός Οικονομικών) εκτελέστηκαν κατόπιν αποφάσεως του δικαστηρίου αυτού, που διαπίστωσε την ευθύνη τους στα γεγονότα της 6/7 Σεπτεμβρίου. Αναμφίβολα, πρόκειται περί κακόγουστου μύθου ή για άγνοια των ιστορικών δεδομένων, αν δεν πρόκειται για ακούσια, έστω, εξυπηρέτη-

ση της τουρκικής πολιτικής.

Η διαδικασία του «υπέρτατου δικαστηρίου» εκτεινόταν σε μια κύρια υπόθεση και πολλές δευτερεύουσες. Η πρώτη αφορούσε την παραβίαση θεμελιωδών διατάξεων του Συντάγματος και αλλοίωση του πολιτεύματος –πράξη που συνεπαγόταν την ποινή του θανάτου– ενώ οι δεύτερες εκτεινόταν σε διάφορες ασύνδετες «ατασθαλίες» και σκάνδαλα των ιθυνόντων του έκπτωτου καθεστώτος. Όσον αφορά στα γεγονότα της 6/7 Σεπτεμβρίου, οι υπαίτιοι δεν κρίθηκαν με βάση το άρθρο 141 του Ποινικού Νόμου, που αφορούσε την προσβολή των δικαιωμάτων των πολιτών για λόγους φυλετικούς. Δεν έγινε προσφυγή στο άρθρο 495 «περί λεηλασίας», στο άρθρο 177 «περί καταστροφής ναών και νεκροταφείων», στο άρθρο 178 «περί ιεροσυλίας σε νεκροταφεία και οστεοφυλάκια», κ.α. Κρίθηκαν με βάση το άρθρο 517, που αναφέρεται στο αδίκημα της «φθοράς ξένης περιουσίας», όταν αυτή τελείται σε βάρος περιουσίας που ανήκει στο Δημόσιο ή με

αυτήν βλέπεται το κυβερνητικό έργο. Υπενθυμίζουμε ότι δεν ασκήθηκαν κριτικές για τη μετάβαση των περιουσιακών στοιχείων των μη μουσουλμάνων, αλλά επειδή η περιουσία αυτή (που ανήκε στην Τουρκία) καταστράφηκε.

Θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι το «υπέρτατο δικαστήριο» απέρριψε το ανακριτικό και γενικά αποδεικτικό έργο, υλικό των ελληνικών δικαστηρίων, που αφορούσε τη βομβιστική επίθεση στη Θεσσαλονίκη. Αθώωσε και κατά συνέπεια δίκαιωσε παμφηφεί τους παραπεμφθέντες αυτουργούς της επίθεσης και πρώτον τον Οκτάι Εγκίν.

«Εκεί είναι ο τόπος σας»

Αναμφίβολα τα γεγονότα της 6/7 Σεπτεμβρίου αξιολογούνται μέσα στο πλαίσιο της πολιτικής εθνοκάθαρσης, που ξεκίνησε το «Ένωση και Πρόοδος» και που η σύγχρονη Τουρκία συνέχισε και συνεχίζει στις μέρες μας. Μπορεί από την πλευρά της

τουρκικής κοινωνίας –και με την έννοια αυτή νοείται η ιθύνουσα τάξη– να υπήρξε αμφιβολία για τη μέθοδο που ακολουθήθηκε, αλλά είναι πολύ παρακινδυνευμένος ο ισχυρισμός ότι δεν ήταν επιθυμητή η αναχώρηση των Ελλήνων της Πόλης από την πατρογονική τους γη. Θα αναφερθώ σε ένα μόνο παράδειγμα, που έχει άμεση σχέση με την 6/7 Σεπτεμβρίου. Αφορά την Σεφικά Ουργκάν, μια εξαίρετη γυναίκα δημοκρατικών πεποιθήσεων, της οποίας τη μνήμη τιμώ βαθιά. Ήταν σύζυγος του Φαλίχ Ριφκί Ατάι, γνωστού Τούρκου δημοσιογράφου και προσωπικού συνεργάτη του Κεμάλ Ατατούρκ, μητέρα της καθηγήτριας Μινά Ουργκάν (στενής φίλης του Ναζίμ Χικμέτ), και προπάντων δικός μας άνθρωπος. Θυμάμαι, ένα μεσημέρι λίγες ημέρες μετά τα γεγονότα, η μάνα μου επέστρεψε στο σπίτι πολύ ταραγμένη. «Συνάντησα στο δρόμο τη Σεφικά» μας είπε. «Εξέφρασε τη μεγάλη λύπη της για τα γεγονότα και πρόσθεσε, ε και εσείς σιγά σιγά να ετοιμασθείτε να πάτε στην Ελλάδα, εκεί είναι ο τόπος σας».

Ο Πατριάρχης Αθηνάγορας στη κόγχη της αψίδος του πυρπολημένου ναού του Αγίου Κωνσταντίνου της Ψαμμάθου. (Φωτ. Δ. Καλούμενος).

Ανεστραμμένοι και συλημένοι τάφοι Πατριαρχών στον περίβολο της Ιεράς Μονής της Ζωοδόχου Πηγής. (Φωτ. Δ. Καλούμενος).

«Τσοπσιήδες» καθαρίζουν, υπό επιτήρησιν αστυνομικού, δρόμους του εμπορικού κέντρου της Πόλης, μετά τις ολονύκτιες καταστροφές από τον όχλο. (Φωτ. Δ. Καλούμενος).

Η Τριμερής του Λονδίνου

Η Τουρκία οργάνωσε τα επεισόδια, ενώ στη Συνδιάσκεψη συζητούσε το μέλλον της Κύπρου

Του **Ευάνθη Χατζηβασιλείου**

Δρος Ιστορίας, επιστημονικού συνεργάτη Εκδοτικής Αθηνών

ΣΤΙΣ 6 Σεπτεμβρίου 1955, η προσοχή της βρετανικής κυβέρνησης ήταν στραμμένη στις εργασίες της Τριμερούς Συνδιάσκεψης του Λονδίνου για την Κύπρο. Το υπουργικό συμβούλιο είχε ήδη εξετάσει το σχέδιο του υπουργού Εξωτερικών, Χάρολντ Μακμίλλαν, για εισαγωγή καθεστώτος αυτοκυβέρνησης στο νησί, υπό βρετανική κυριαρχία, με τη συνεργασία της Ελλάδας και της Τουρκίας.

Οι Βρετανοί πρέσβεις στην Αγκυρα και στην Αθήνα βρίσκονταν στο Λονδίνο και συμμετείχαν στη Συνδιάσκεψη. Κατά την τριμερή, η ελληνική πλευρά ζήτησε ένα μεταβατικό φιλελεύθερο καθεστώς αυτοκυβέρνησης, το οποίο το οδηγούσε στην αυτοδιάθεση του νησιού. Οι Τούρκοι υποστήριξαν θέσεις αδιάλλακτες: ήταν αντίθετοι στην αυτοκυβέρνηση. Οι Βρετανοί αποσύρονταν, το νησί έπρεπε να «επιστραφεί» στην Τουρκία. Ετσι, το Λονδίνο είχε βρεθεί, όπως επεδίωκε, στη μέση θέση μεταξύ Αθήνας και Αγκυρας, γεγονός που του έδινε δυνατότητες να αναλάβει την πρωτοβουλία και να προτείνει το δικό του σχέδιο, ως «λογικό» συμβιβασμό.

Την ίδια στιγμή, οι Βρετανοί φάνηκαν να αγνοούν σημαντικές πτυχές των γεγονότων που οδήγησαν στα επεισόδια, λόγω χάριν, ότι ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών, Φατίν Ρουστού Ζορλού, είχε, από το Λονδίνο, ζητήσει την οργάνωση μιας μεγάλης διαδήλωσης, η οποία θα ισχυροποιούσε τη διαπραγματευτική του θέση. Επίσης, δεν φάνηκαν να καταλαβαίνουν αμέσως τη σημασία της έκρηξης στο τουρκικό προξενείο της Θεσσαλονίκης, η οποία προοριζόταν να δώσει το σύνθημα για το πο-

γκρόμ. Πάντως, παρατήρησαν ότι τα επεισόδια τόσο στην Σμύρνη, όσο και σε διαφορετικές περιοχές της Πόλης, δεν ήταν «αυθόρμητα», ότι είχαν σημειωθεί με εκπληκτικά παρόμοιο τρόπο και ότι η τουρκική κυβέρνηση είχε παίξει σημαντικό ρόλο στην οργάνωση των γεγονότων.

Μεθοδικές καταστροφές

Μια εικόνα του πογκρόμ κατά της μειονότητας έδωσε, σε αναφορά του προς τον Χ. Μακμίλλαν, ο σύμβουλος της βρετανικής πρεσβείας στην Τουρκία, Μ. Στιούαρτ, ο οποίος βρισκόταν την κρίσιμη νύχτα στην Πόλη. Σημείωσε ότι τα επεισόδια άρχισαν μετά το λόγο του Χικμέτ Μπιλ, προέδρου της οργάνωσης «Η Κύπρος είναι τουρκική», ο οποίος είχε το προηγούμενο βράδυ συναντηθεί με τον πρωθυπουργό, Αντναν Μεντερές. Παρουσίασε με σχετική ακρίβεια τις εκτεταμένες (και «μεθοδικές») καταστροφές και τον οργανωμένο τους χαρακτήρα, υπογραμμίζοντας ότι οι διαδηλωτές χτυπούσαν συντεταγμένοι σε ομάδες, η κάθε μια με το δικό της σημαιοφόρο (!), ενώ η αστυνομία και ο στρατός δεν έκαναν καμιά προσπάθεια να παρέμβουν. Ο Στιούαρτ ανέφερε ότι η τουρκική κυβέρνηση είχε δώσει την έγκρισή της για κάποια ανθελληνική διαδήλωση, η οποία, όπως είπε, «θα περιοριζόταν σε εκδηλώσεις στους δρόμους και στο σπάσιμο μερικών παραθύρων».

Όταν τα επεισόδια έλαβαν μεγαλύτερες διαστάσεις, ο Μεντερές βρισκόταν στο τρένο με κατεύθυνση την Αγκυρα και καθώς κανείς δεν μπορούσε να επικοινωνήσει μαζί του για να λάβει οδηγίες, οι αρχές απλώς άφησαν τον όχλο να καταστρέψει

Το κατεστραμμένο στα Σεπτεμβριανά Ιερό Βήμα του ναού του Σωτήρος Χριστού Γαλατά, τον οποίο κατεδάφισαν αργότερα οι Τούρκοι, κατά τη διαπλάτυνση της λεωφόρου του Καράκιοϊ. (Φωτ. Δ. Καλούμενος).

την πόλη. Ο Βρετανός διπλωμάτης αναφέρθηκε και σε άλλες ενδείξεις («τις οποίες δεν θα αναφέρω εδώ»), που συνηγορούσαν στην άποψη ότι η τουρκική κυβέρνηση γνώριζε εκ των προτέρων τη διοργάνωση των επεισοδίων. Και, υπενθυμίζοντας ότι παρόμοια γεγονότα είχαν συμβεί και σε άλλες χώρες της Μέσης Ανατολής, τόνισε: «...Συνάντησα λίγους ξένους, κάτοικους ή επισκέπτες –και υπήρχαν εκατοντάδες στην Κωνσταντινούπολη τις περασμένες δέκα ημέρες– που να μην θεωρούν τα επεισόδια ως μια επαισχυντή και αδιάσειστη ένδειξη ότι η Τουρκία έχει πολλά, πολλά χρόνια ακόμη να διανύσει, πριν να μπορεί να ισχυριστεί σοβαρά ότι είναι ισοτίμη με τη Δύση». (Στιούαρτ προς Μακμίλλαν, 22 Σεπτεμβρίου 1955, FO 371/117711/50).

Ο ρόλος των Βρετανών

Ποια ήταν, τελικά, η επιρροή του Λονδίνου πάνω στα γεγονότα; Σίγουρα, η άμεση αφορμή για το πογκρόμ δεν θα είχε ανακύψει αν δεν λάμβαν-

ε χώρα η Τριμερής. Η αιτία, ωστόσο, οφείλει να αναζητηθεί στην αντίδραση της Τουρκίας έναντι της Ενωσης και στην αντίληψή της ότι μπορούσε να στραφεί κατά μιας μειονότητας προστατευμένης των επεισοδίων. Και, για να εκβιάσει την Ελλάδα. Από την πλευρά τους, οι Βρετανοί συγκάλεσαν την Συνδιάσκεψη για να καταδείξουν διεθνώς την προϋπάρχουσα διαφωνία Αθήνας και Αγκυρας για το μέλλον της Κύπρου. Πίστευαν ότι αν μπορούσαν να παρουσιαστούν ως μεσολαβητές μεταξύ των δύο κρατών, θα επέβαλαν ευκολότερα την πολιτική τους και θα διατηρούσαν το νησί. Ωστόσο, από τα υπάρχοντα σήμερα στοιχεία, φαίνεται ότι δεν αντιλήφθηκαν, τουλάχιστον, πως αν παρουσιάζονταν όχι μόνο να αποδέχονται, αλλά και να ευνοούν, την ανάμειξη της Αγκυρας στο θέμα –και αυτό πράγματι έγινε με την Τριμερή– οι Τούρκοι δεν θα περιοριζόνταν απλά στο ρόλο του παραστάτη τους: θα έπαιρναν «πρωτοβουλίες». Και, στη δεκαετία του 1950, το Λονδίνο δεν ήταν πλέον αρκετά ισχυρό για να ελέγξει τα πράγματα.

Δηώσεις και καταστροφές στο καθολικό της Μονής Ζωοδόχου Πηγής. (Φωτ. Δ. Καλούμενος).

Η επιτροπή του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών εξετάζει τους συλημένους τάφους των Πατριάρχων. (Φωτ. Δ. Καλούμενος).

Μοναδικό ντοκουμέντο

Η έκθεση του Παγκόσμιου Συμβουλίου των Εκκλησιών για τα Σεπτεμβριανά

Του **Αλέξη Αλεξανδρή**

Δρος Διεθνών Σχέσεων

Η ΕΚΘΕΣΗ του Παγκόσμιου Συμβουλίου των Εκκλησιών (ΠΣΕ) για τα Σεπτεμβριανά αποτελεί ένα μοναδικό ντοκουμέντο με αδιάσειστα στοιχεία, μαρτυρίες και φωτογραφικό υλικό για το ανθελληνικό πογκρόμ του 1955. Η έκθεση συντάχθηκε από τα πέντε μέλη αντιπροσωπείας του ΠΣΕ που επισκέφθηκε την Κωνσταντινούπολη μεταξύ 7 και 14 Νοεμβρίου 1955. Η αποστολή «Αδελφικής Αλληλεγγύης» του ΠΣΕ προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο πραγματοποιήθηκε ύστερα από μεσολάβηση του Επισκόπου Μελίτης (1955-1959) και νυν Αρχιεπισκόπου Αμερικής Ιακώβου (Κουκούζη), ο οποίος ήταν τότε διευθυντής του γραφείου της Μόνιμης Αντιπροσωπείας του Φαναρίου στην έδρα του ΠΣΕ στη Γενεύη.

Η λεπτομερής καταγραφή των καταστροφών των ελληνορθόδοξων εκκλησιών και άλλων κοινωφελών ιδρυμάτων της ομογένειας σε συνδυασμό με το κύρος που χαίρει διεθνώς το ΠΣΕ, συνέβαλε στο να πέσει στο κενό η προσπάθεια της Τουρκίας να παρουσιάσει τα Σεπτεμβριανά

σαν μια ακραία εκδήλωση των χαμηλόμισθων στρωμάτων της κοινωνίας εναντίον των εύπορων τάξεων της Κωνσταντινούπολης, ανεξάρτητα εθνοθρησκευτικής προέλευσης. Η έκθεση του Συμβουλίου περιέχει στοιχεία και συμπεράσματα που αποδεικνύουν τον ρατσιστικό και ανθελληνικό χαρακτήρα των επιθέσεων, ενώ φέρνει στο φως την έντονη εχθρότητα και καχυποψία που έτρεφε η τότε ιθύνουσα τάξη και ειδικότερα οι πνευματικοί κύκλοι της Τουρκίας εναντίον του Οικουμενικού Πατριαρχείου και της ομογένειας.

Η εμπεριστατωμένη αυτή έκθεση, που ο υποφαινόμενος ανακάλυψε στο βρετανικό αρχείο του Φόρεϊν Οφίς μαζί με τη σχετική αλληλογραφία μεταξύ της Αγγλικανικής Εκκλησίας και του βρετανικού ΥΠΕΞ σχετικά με τα Σεπτεμβριανά, αποτελείται από 17 σελίδες και περιέχει τα ακόλουθα κεφάλαια:

1) **Εισαγωγή.**
2) **Επαφές με το Οικουμενικό Πατριαρχείο**

Συνάντηση με τον Οικουμενικό Πατριάρχη, συνάντηση με τα μέλη της Ιεράς Συνόδου, επισκέψεις σε ορθόδοξους ναούς (Αγ. Τριάδος

Σταυροδρομίου, Αγ. Κωνσταντίνου και Ελένης Υψωμαθίων, Νεκροταφείου Σισλή, Ι. Μονής της Ζωοδόχου Πηγής Βαλουκλή, Αγίων Θεοδώρων Βλάγκας και Θεοτόκου της Πύλης Βελιγραδίου.

Στις επισκέψεις αυτές η αντιπροσωπεία συνοδευόταν από τον Μητροπολίτη Φιλαδελφείας Ιάκωβο Τζαναβάρη, ο οποίος σχεδόν δέκα χρόνια αργότερα έμελλε να απελαθεί από την Τουρκία με την κατηγορία της «αντιτουρκικής δράσης». Επίσκεψη στην Ιερά Θεολογική Σχολή Χάλκης.

3) **Επαφές με άλλες εκκλησίες στην Κωνσταντινούπολη**

(Αρμενική, Αγγλικανική, Λουθηρανοί κ.τ.λ.).

4) **Επαφές με επισήμους**

Συνάντηση με τον Βαλή της Κωνσταντινούπολης, με μέλη πρεσβειών και προξενείων, με τον πρόεδρο του τουρκικού Ερυθρού Ημισέληνου και με ομάδα Τούρκων διανοούμενων για μια συζήτηση περί των Σεπτεμβριανών.

5) **Ελλειψη ασφάλειας για τους μειονοτικούς πληθυσμούς.**

α. Ευθύνες της τουρκικής κυβέρνησης.

β. Εκφραση λύπης από τουρκικές αρχές.

γ. Δείκτες που οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η επισφαλής κατάσταση των μειονοτήτων θα συνεχιστεί και στο μέλλον.

6) **Υλική βοήθεια. Αποζημιώσεις για καταστροφές στις εκκλησίες και ενδο-εκκλησιαστική αρωγή.**

7) **Συμπεράσματα.**

8) **Παραρτήματα.**

α. Ευθύνη για τα γεγονότα της 6ης Σεπτεμβρίου 1955.

β. Προτάσεις για υλική και ηθική υποστήριξη του Οικουμενικού Πατριαρχείου από το ΠΣΕ.

Το κείμενο αυτό, που συντάχθηκε στη Γενεύη στις 14 Νοεμβρίου 1955 και είναι διαβαθμισμένο ως «Ακρώς Απόρρητο» φέρει τις υπογραφές των πέντε μελών της αποστολής που ήταν: ο Επίσκοπος Μάλμεσπερι (Malmesbury) της Αγγλικανικής Εκκλησίας, ο καθηγητής Εντουάρντ Χάρντι της Προτεσταντικής Εκκλησίας Αμερικής, ο καθηγητής Ρόμπερτ Τομπάις της Εκκλησίας Μεθοδιστών Αμερικής, ο αιδεσ. Σαρλ Ουεστπάλ, αντιπρόεδρος Ομοσπονδίας Προτεσταντών Γαλλίας και ο αιδεσ. Ράιμοντ Μαξουέλ, γραμματέας του ΠΣΕ.

«Επετέθησαν κατά των τάφων...»

Ο βουλευτής Αλ. Χατζόπουλος καταγγέλλει στην τουρκική Βουλή τους υπευθύνους των γεγονότων

Κωνσταντινούπολη. Σεπτέμβριος 1955. Ο Πατριάρχης Αθηναγόρας στον πυρπολημένο ναό του Αγίου Κωνσταντίνου Υψωμαθείων.

Λίγες ημέρες μετά τα Σεπτεμβριανά, ο κ. Αλέξανδρος Χατζόπουλος, βουλευτής του «Δημοκρατικού Κόμματος», είχε το θάρρος να καταγγείλει τους υπεύθυνους των γεγονότων στο τουρκικό κοινοβούλιο. Απόσπασμα της ομιλίας αυτής είναι το κείμενο που αναδημοσιεύουμε από την ημερήσια εφημερίδα της Πόλης «Εμπρός» της 15ης Σεπτεμβρίου 1955.

«Οχι ως Χριστιανός, αλλά ως Τούρκος πολίτης και ως αντιπρόσωπος του Έθνους αυτού εκφράζω την λύπην μου διά τα γεγονότα, τα οποία αποτελούν μίαν κηλίδα διά την ιστορίαν μας. Ολος ο κόσμος οφείλει να γνωρίζη ότι ουδείς συμπατριώτης μας εις την χώραν ταύτην είναι σκλάβος ή όμηρος. Η εξέλιξις

των γεγονότων αποκαλύπτει ότι το επεισόδιον ήτο διοργανωμένον.

Κυρίως με θλίβει το εξής σημείον επί του οποίου και θα σταθώ ιδιαίτερω. Είναι η επιδειχθείσα κατά τα γεγονότα ανοχή των οργάνων ασφαλείας. Η ασφάλεια αδιαφόρησεν προς τα γεγονότα. Απόδειξις ότι κατά την νύκτα των γεγονότων απεβιβάσθησαν εις Πρίγκηπον 200 - 300 άτομα με βενζινόπλοια και ενώπιον των αστυνομικών οργάνων προέβησαν εις τας καταστρεπτικὰς των ενεργειὰς. Εις Ταξείμ εδέχθη επίθεσιν καταστροφένων του Ζάππειον Παρθεναγωγείον και επυρπολήθη η Εκκλησία (Αγίας Τριάς) ενώπιον των αστυνομικών οργάνων, τα οποία εθεώντο τα διατρέχοντα. Υπάρχουν και άλλα παραδείγματα. Εις την οι-

κίαν μου εισήλθον πλείστα όσα άτομα. Πέριξ της οικίας μου υπήρχον αστυνομικοί και χωροφύλακες. Αυτοί δεν προεφύλαξαν τους οικείους μου αλλά μάλλον τους επιτεθέντας. Αυτήν την εντύπωσιν αφήκεν η στάσις και η αδιαφορία των. Οι επιδρομείς ανεστάτωσαν την κατοικίαν μου, ανήλθον εις τα υπνοδωμάτια, εξύπνησαν την 80τούτιδα γραιάν μητέραν μου και τον πατέρα μου και έσπασαν μπροστά των τας κλίνας των. Και ακόμη, οι επιδρομείς επετέθησαν κατά των τάφων και των Ρωμαϊκών κοιμητηρίων, εξέθαψαν πτώματα και εθρυμάτισαν και έκαυσαν τα οστά των.

Όταν εισήλθον εις την οικίαν μου εδήλωσαν «μη φοβείσθε, δεν κινδυνεύει η ζωή σας, μόνον την περιου-

σίαν σας θα καταστρέψωμεν. Αυτήν την διαταγήν εκτελούμεν». Κατόπιν διεπίστωσα ότι και εις άλλας περιοχὰς τα ίδια είπον.

Αξιότιμοι συνάδελφοι. Εις την χιλιάδων ετών ιστορίαν της Τουρκίας, δεν αναφέρονται τοιαύτα γεγονότα. Ουδέποτε οι Τούρκοι επυρπόλησαν ευκτηρίους οίκους ανήκοντας εις άλλα στοιχεία. Είναι περιττόν να επισημάνωμεν περαιτέρω την σημασίαν των γεγονότων. Εφελκύω την προσοχήν Σας επί ενός σημείου μόνον:

Λαμβάνοντες μέτρα, ας έχομεν υπ' όψιν ότι αυτοί που κατέστρεψαν σήμερον την κατοικίαν μου, αύριον είναι δυνατόν να στρέψουν καθ' ημών την καταστρεπτικήν των δράσιν, να απειλήσουν Υμάς τους ιδίους».

Οπλίτες τηρούν την τάξη μπροστά σε ανεστραμμένα αυτοκίνητα στη Μεγάλη Οδό του Πέρα (Αρχειό εφημερίδας *Cumburiyet*).

Ο ρόλος του τουρκικού Τύπου

Πυροδοτεί τα γεγονότα, αποφεύγει να τα ερμηνεύσει και επιμελώς τα λησμονεί

Ο τίτλος της εφημερίδας «Σεχίρ» της 25ης Οκτωβρίου 1960: «Τι είπε ο Αθηνάγορας». Ο Οικουμενικός Πατριάρχης καταθέτει ως μάρτυρας στο έκτακτο Ανώτατο Δικαστήριο που δίκασε τον πρωθυπουργό Μεντερές και τους συνεργάτες του μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα που ανέτρεψε την κυβέρνησή του.

Του **Ηρακλή Μήλλα**

Πολιτικού Επιστήμονος

Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ Τύπος φέρει ικανό μέρος των ευθυνών για τα «Σεπτεμβριανά». Ήταν ο φορέας μέσω του οποίου αναμοχλεύτηκε το μένος της τουρκικής κοινής γνώμης κατά των Ελλήνων της Πόλης. Ο ιδρυτής και ιδιοκτήτης της «Χουριέτ» Σεντάντ Σιμαβή (1896-1953), μπορεί να μνημονευθεί ως ο πρόδρομος της φανατικής γραμμής στο Κυπριακό και του ανθελληνικού μένους, παρασύροντας την κοινή γνώμη και τελικά την κυβέρνηση, προφανώς με την προτροπή των αγγλικών υπηρεσιών.

Στην τελευταία προ των συμβάντων περίοδο, ο τουρκικός Τύπος δημοσίευε συστηματικά και επί μέρες, ψευδή ή παραποιημένα νέα. Δείγματα αυτών των δημοσιευμάτων είναι: η παρουσίαση του Πατριαρχείου ως φορέα που εισάγει λαθραία συνάλλαγμα από το εξωτερικό και υποστηρίζει οικονομικά τις ελληνικές στρατιωτικές επιχειρήσεις στην Κύπρο, ιδίως «κατά των Τούρκων» («Ντουνγιά» 28/8)· ειδήσεις όπου κάποιος (άνωνυμοι ή αναφερόμενοι αορίστως μόνο με κάποιο όνομα χωρίς επώνυμο) Ρωμιός εμφανίζονται να καταστρέφουν συνθήματα Τούρκων υπέρ της «τουρκικής Κύπρου», να εξαπολύουν ύβρεις κατά του «τουρκισμού» («Βα-

τάν» 4/7, «Μιλλιέτ» 4/7), να γράφουν αντιτουρκικά συνθήματα, να βρίζουν στρατό, προέδρους και πρωθυπουργούς («Γενί Σαμπάχ 6/7), και να τραγουδούν προκλητικά δημοσίως ελληνικά τραγούδια («Βατάν» 6/7). Οι ειδήσεις, σχεδόν πάντοτε, περιλάμβαναν παρουσίαση της «δικαιης αγανάκτησης» των Τούρκων πολιτών οι οποίοι αντιδρούσαν βίαια, σαν να επικροτείτο η αυτοδικία.

Τίτλος σύνθημα

Η εφημερίδα «Εξπρές» με την απογευματινή δεύτερη έκδοση της 6 Σεπτεμβρίου, η οποία αστραπιαία διανεμήθηκε στις μεγάλες πόλεις, συνέβαλε άμεσα στο ξεκίνημα των βιαιοπραγιών. Ο κραυγαλέος τίτλος που διαλαλούσε την «μισητή πράξη» του «βομβαρδισμού του σπιτιού του Ατατούρκ μας» στην Θεσσαλονίκη, λειτούργησε ως σύνθημα. Η ίδια εφημερίδα την δεύτερη μέρα παρουσίαζε στην πρώτη σελίδα δέκα φωτογραφίες των βιαιοπραγιών, χαμηλώνοντας τους τόνους.

Στις 7 Σεπτεμβρίου επιβλήθηκε στρατιωτικός νόμος και λογοκρισία στον Τύπο. Επίσημα οι ευθύνες των γεγονότων αποδόθηκαν σε συνωμοσία των κομμουνιστών και στον αυθορμητισμό των «διαδηλωτών». Περίπου πενήντα γνωστοί Τούρκοι αρι-

Συνέχεια στην 22η σελίδα

SOFORÜN SİGORTA KUPONU

YATIRIM VE BÜYÜMEK İÇİN
MİHMAT PERİN

Yatırım ve Büyümek İçin
Mihmat Perin Yatırım Menkul Değerler A.Ş.
Nispetiye / Kat: 2 / No: 10 / İstanbul

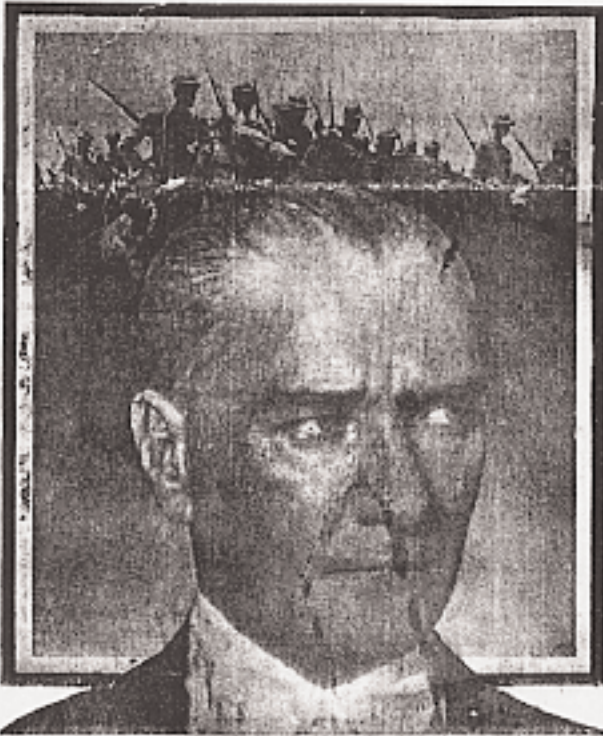
Yatırım ve Büyümek İçin
Mihmat Perin Yatırım Menkul Değerler A.Ş.
Nispetiye / Kat: 2 / No: 10 / İstanbul

Yatırım ve Büyümek İçin
Mihmat Perin Yatırım Menkul Değerler A.Ş.
Nispetiye / Kat: 2 / No: 10 / İstanbul

Atamızın Evi

Bomba ile

Hasara uğradı

SEVİM BAŞAY 6 EYLÜL GECESİ ÖLDÜRÜLMÜŞTÜ SARIYER CANAVARI ÜÇ YILDIR SERBEST DOLAŞIYOR (1952-1955)

TÜRK GENÇLİĞİNİN SESİ

Atatürk'ün evi de korundu. İki katlı evin her tarafı duvarlarla kaplandı. Her tarafı duvarlarla kaplandı. Her tarafı duvarlarla kaplandı. Her tarafı duvarlarla kaplandı. Her tarafı duvarlarla kaplandı.

SABAHA KARŞI VUKU BULAN DÜŞMENLERİN MENFUR HADİSE İNFIAL UYANDIRDI

YUNAN SANSÜRÜ HABERİ HAYLI ZAMAN GİZLİ TUTTU

YUNAN RESMİ TEBLİĞİ

ATINA "BU ÜÇ YAFAN HAKINI İÇİN FAHŞANLI BİREYLER" DEDİ

Atina ATATürk'ün ölümüne karşı gizli bir kampanya başlattı. Yunan hükümeti bu işleri gizli tuttu. Yunan hükümeti bu işleri gizli tuttu. Yunan hükümeti bu işleri gizli tuttu.

Yunan polisi devlet faaliyetleri gizli tuttu. ATATürk'ün evi de korundu. Yunan hükümeti bu işleri gizli tuttu. Yunan hükümeti bu işleri gizli tuttu.

Mekânları 3. Chartier (sola) ve diğerleri. (Dünya İktisat Gazetesi)

Şefkatli Fransız hemsiresi Chartier, fedakârlığını hayatı ile nasıl ödedi?

DENİZ AVINI DA, KURTA-RICISINI DA İNSAFSIZCA DÜNYADAN ÇEKİP ALMIŞTI

Röportaj: Uzun İzzet

Fransız hemsiresi Chartier, hayatını sevgili Atamızın uğruna feda etti. Chartier, hayatını sevgili Atamızın uğruna feda etti. Chartier, hayatını sevgili Atamızın uğruna feda etti.

Chartier'in evi, İstanbul'da. (Dünya İktisat Gazetesi)

Sevim Başay'ın evi, İstanbul'da. (Dünya İktisat Gazetesi)

«To σπίτι του Ατατούρκ μας υπέστη ζημιές από βόμβα». Είναι ο τίτλος της εφημερίδας «Εξπρές» που κυκλοφόρησε σε έκτακτη έκδοση το απόγευμα της 6ης Σεπτεμβρίου, λειτουργώντας ως σύνθημα για το ξεκίνημα των βιαιοπραγιών.

Συνέχεια από την 20ή σελίδα

στεροί συνελήφθησαν και παρέμειναν στις φυλακές έως και πέντε μήνες (τελικά αθωώθηκαν δικαστικώς). Ο Τύπος αναφερόταν σ' αυτούς, στη σύλληψη 2.300 ατόμων (9/7) στην παραίτηση του υπουργού Εσωτερικών (11/7). Δύο γνωστοί δημοσιογράφοι ο Αχμέτ Εμίν Γιαλμάν και ο Πεγιαμή Σαφά ήταν οι ένθερμοι υποστηρικτές της θεωρίας του «κομμουνιστικού δακτύλου». Ο Τύπος γενικά περιορίστηκε σε «ουδέτερες» τοποθετήσεις με εκφράσεις όπως «εθνική συμφορά», «ιστορική νύχτα», «τραγικά συμβάντα» και με τη δημοσίευση των επισήμων ανακοινωθέντων των πολιτικών και στρατιωτικών αρχών. Η λογοκρισία απαγόρευσε την εισαγωγή του ξένου Τύπου στη χώρα. Μερικές εφημερίδες παρουσίασαν την «France Soir» να θεωρεί την Ελλάδα υπαίτιο των γεγονότων (10/7 «Γιενή Σαμπάχ» και «Εξπρές»). Η «Γιενή Σαμπάχ» αφήνει υπόνοιες για τις ευθύνες των Αθιγγάνων (11/7). Η προσπάθεια για την εξεύρεση κάποιου αποδιοπομπαίου τράγου είναι προφανής.

Μετά το πρώτο σοκ, οι εφημερίδες και ειδικά αυτές που υποστήριζαν την αντιπολίτευση άρχισαν να θέτουν ερωτήματα σχετικά με τις ευθύνες της κυβέρνησης και των αρχών. Στη Βουλή (12/7) ο αρχηγός της αντιπολίτευσης Ισμέτ Ινονού εξέφρασε μεταξύ άλλων τη γνωστή του φράση με την οποία εμμέσως πλην σαφώς αναγνώριζε την ευθύνη των αρχών: «*Το λυπηρό είναι ότι τα γεγονότα δεν εξελίχθηκαν με τον ανθρωπισμό των επιτεθέντων αλλά σχεδόν έδειχναν άνεση στις προσπάθειές τους καθώς δεν αντιμετώπιζαν καμία αντίσταση (από τις αρχές)*». Ο Μπουλέντ Ετζεβίτ έγραψε μία σειρά άρθρων στο επίσημο όργανο της αντιπολίτευσης «Ουλούς» (του Λαϊκού Κόμματος) στο πνεύμα αυτής της δήλωσης. Απαγορεύτηκε για δύο εβδομάδες η κυκλοφορία των εφημερίδων «Χουριέτ», «Τερτζουμάν» και «Χεργκούν» οι οποίες αναμετέδωσαν αυτή την ομιλία, η δε εφημερίδα «Ουλούς» έκλεισε επί αορίστου χρόνου.

Σταδιακά οι τόνοι έπεσαν. Το ενδιαφέρον μειώθηκε. Ακόμα και η αντιπολίτευση μετρίασε την κριτική και έπαψε να ψάχνει για τους πραγματικούς υπαίτιους, προφανώς για «εθνικούς» λόγους. Ο τουρκικός Τύπος τα επόμενα χρόνια αντιμετώπισε τα γεγονότα του Σεπτεμβρίου, σύμφωνα με το απόφθεγμα του Ε. Ρενάν, ο οποίος παρατηρεί ότι είναι πολλά τα κοινά των μελών ενός έθνους και ένα από αυτά είναι ότι θέλουν να ξεχνούν ορισμένα ιστορικά γεγονότα. Οι Γάλλοι διανοούμενοι στην περίπτωση των συμπολιτών του αναφέρεται στη νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου.

Η «ξεχασμένη νύχτα» βγήκε στο προσκήνιο με το στρατιωτικό πραξικόπημα που ανέτρεψε την κυβέρνηση του Α. Μεντέρές το 1960. Στις δίκες που ακολούθησαν στο ειδικό δικαστήριο τα γεγονότα ήρθαν πάλι στην επικαιρότητα. Οι καταγγελίες του εισαγγελέως και οι ακροάσεις παρουσιάστηκαν στον Τύπο και μάλιστα με εκτενέστατα σχόλια (Βλέπε π.χ. εφημερίδες της περιόδου Οκτ. - Δεκ. 1960). Ο Τύπος σ' αυτήν την περίπτωση στάθηκε στο ύψος του. Αλλά όχι οι πρωταγωνιστές των δικών. Οι δικαστές δεν θέλησαν ή δεν τόλμησαν να κάνουν έρευνα σε βά-

Πανηγυρισμοί σημαioφόρων ζηλωτών με την προτομή του Κεμάλ ανά χείρας, μετά την ολοκλήρωση του καταστροφικού τους έργου σε συνοικία της Κωνσταντινούπολης. (Φωτ. «The Illustrated London News», 17 Σεπτεμβρίου 1955).

Ανεστραμμένα αυτοκίνητα στα περίξ της πλατείας Τουνέλ, μπροστά στην είσοδο του σουηδικού προξενείου. (Φωτ. Ruchan Unver).

θος και να φθάσουν στα αίτια. Κάποια στιγμή ο κατηγορούμενος δήμαρχος της Σμύρνης ενέπλεξε στα γεγονότα και τον Τζεμάλ Γκουρσέλ, τον πρωτεργάτη του πραξικοπήματος και πρόεδρο της δημοκρατίας. Η δίκη έκτοτε πήρε το δρόμο της συγκάλυψης. Δεν γνωρίζουμε ποιοι ήταν οι λόγοι που υποχρέωσαν ακόμη και τον ομογενή βουλευτή Α. Χατζόπουλο που τη νύχτα εκείνη πλήρωσε όντως ακριβά το τίμημα του αξιώματός του, αλλά και τον Οικουμενικό Πατριάρχη να αποφανθούν κατά τη διάρκεια των δικών ότι προσωπικά δεν ε γνώριζαν αν τα γεγονότα υπήρξαν εκ των προτέρων οργανωμένα από τους κρατούντες.

Τα γεγονότα ήρθαν στο φως της επικαιρότητας εκ νέου το 1965, με τη νέα ένταση στο θέμα της Κύπρου, όταν ο τότε πρωθυπουργός Σ.Χ. Ουργκουπλού απείλησε με ωμότητα ότι ενδεχομένως δεν θα μπορούσε να αποτρέψει την επανάληψη των «γεγονότων» στην Κωνσταντινούπολη εάν στην Κύπρο δολοφονηθούν Τούρκοι (όλος ο Τύπος 17/10). Ο γράφων, φοιτητής τότε στην Κωνσταντινού-

πολη, δημοσίευσε μια ανοιχτή επιστολή όπου κατέκρινε τον πρωθυπουργό, ο οποίος δημοσίως παρουσίαζε ορισμένους πολίτες, και συγκεκριμένα τους Ρωμιούς της Κωνσταντινούπολης να προσφέρονται σε ένα καθεστώς ομηρίας για την εκτόνωση της λαϊκής οργής: «*Εξείνη η νύχτα της ντροπής ήταν η νευρική χρήση ορισμένων αποτυχημένων πολιτικών. Ο πρωθυπουργός έπρεπε να είχε δηλώσει: «δεν έχουμε ομήρους εντός των συνόρων της Τουρκίας για να εκδικηθούμε» («Τζουμχουριέτ» 26/10)*.

Αυτή η κριτική σχετικά με τα γεγονότα του Σεπτεμβρίου υπήρξε μια σπάνια, ίσως και η μοναδική που εκφράστηκε επώνυμα από ομογενή στον τουρκόφωνο Τύπο(1). Κριτική στις δηλώσεις του πρωθυπουργού άσκησαν και ορισμένοι Τούρκοι διανοούμενοι και αρθρογράφοι.

Μετά το 1970 και ιδίως μετά το 1980 βλέπουμε αρκετές δημοσιεύσεις οι οποίες παρεκκλίνουν από την «επίσημη» πρακτική και γραμμή. Τρεις από τους κομμουνιστές που είχαν συλληφθεί τότε ως οι υποκινητές των γεγονότων, οι συγγραφείς

Χ.Ι. Ντιναμό το 1971 και Α. Νεσίν το 1987, όπως και ο γιατρός Χ. Ντόσντογρου το 1993 εξέδωσαν τα απομνημονεύματά τους σχετικά με τα γεγονότα. Ο Ντόσντογρου χαρακτηρίζει τα γεγονότα ως «μια εγκληματική προμελετημένη πράξη που εφαρμόστηκε μέχρι την τελευταία της λεπτομέρεια». Αξίζει να μνημονευτεί το ιστορικό περιοδικό «Ταρίχ βε Τοπλούμ» (Ιστορία και Κοινωνία) και η προσπάθεια του εκδότη του Μετέ Τουντζάι για τον «Φάκελο των Σεπτεμβριανών» όπου για πρώτη φορά γίνεται μια προσπάθεια για μια αντικειμενική προσέγγιση (9/1986). Ο ποινικολόγος Ζαφέρ Ουσκούλ στο περιοδικό «Γκιουρούς» (Αποψη) (2/1989) εξέδωσε τη μελέτη του σχετικά με τον τρόπο που επιβλήθηκε ο στρατιωτικός νόμος στις 7 Σεπτεμβρίου και για τον ένοχο πανικό της κυβέρνησης. Ο εκδότης του περιοδικού Τσ. Αναντόλ στο ίδιο τεύχος, με τίτλο «Οι αναμνήσεις ενός δεκάχρονου παιδιού» αφηγείται με πικρία πώς παιδιά διαφόρων εθνοτήτων κάποτε έπαιζαν μαζί, πώς παρακολούθησε τρομοκρατημένος τη λεηλασία

Η πρώτη και η τελευταία σελίδα της «Μιλλιέτ», της 8ης Οκτωβρίου 1955. Ο τουρκικός Τύπος έδωσε μεγάλη έκταση στα Σεπτεμβριανά, αποφεύγοντας, όμως, συστηματικά να ερμηνεύσει και να καταδικάσει τα γεγονότα.

των σπιτιών των φίλων του και τη σταδιακή αποχώρηση των Ρωμιών από την Πόλη: «Τελικά οι Τούρκοι κατέκτησαν την Πόλη» θα καταλήξει ειρωνικά.

Στο βιβλίο του Φ. Γκουλλάπογλου καταγράφεται η ομολογία στρατηγού που υπερήφανα χαρακτηρίζει τα γεγονότα σαν «επιτυχημένο έργο καταπληκτικής οργάνωσης μυστικών υπηρεσιών». Ο Τύπος αναδημοσίευσε την όντως αφελέστατη αυτή ομολογία («Μιλλιέτ» 1/6/1991). Το περιοδικό «Ακτουέλ» (9/9/1992) και η εφημερίδα «Γκιουντέμ» (6/9/1992) με εκτενέστατα κείμενα κατηγορούν τα γεγονότα με βαριές κατηγορίες κατά των τότε αρχών και γενικά κατά του τρόπου αντιμετώπισης των Ρωμιών της Πόλης. Η Γκιουντέμ π.χ. αναφέρει ότι «μετά από 37 χρόνια (και βλέποντας τις επιχειρήσεις στο Κουρδιστάν) ερμηνεύουμε τα γεγονότα σαν μια παραδοσιακή πρακτική της πολιτικής εξουσίας».

Μετά το πέρας μιας τεσσαρακονταετίας τα γεγονότα έχουν την τάση να μετατρέπονται από πολιτικά σε ιστορικά. Πάντως οι Τούρκοι ιστορικοί και η νέα γενιά που προσπαθεί να ανακαλύψει το παρελθόν της δεν κατέληξε σε ομόφωνη γνώμη σχετικά με την «ξεχασμένη νύχτα» τους. Ο Γιλμάζ Καρακογιουλού εξέδωσε ένα μυθιστόρημα σχετικά με τα γεγονότα. Εδώ βλέπουμε μια προσπάθεια εξωραϊσμού της συμπεριφοράς των Τούρκων, π.χ. να πασχίζουν να προστατεύσουν τους

Ρωμιούς στη διάρκεια των γεγονότων. Ασκήθηκε όμως και κριτική στο έργο του καθώς δεν φαίνεται η συγγραφέας να καταβάλλει ιδιαίτερη προσπάθεια στο να εμβαθύνει και να αναφερθεί στην ψυχολογία και το μένος του πλήθους (Βλ. Η. Μήλλας, Τοπλουμσάλ Ταρίχ, Απρ. 1994). Διο μελέτες σχετικά με τα Σεπτεμβριανά θα εκδοθούν μάλλον μέχρι το τέλος του έτους.

Η μια από τον Μ. Αρίφ Ντεμιρέρ για λογαριασμό του κόμματος του γιου του Α. Μεντερές, του Δημοκρατικού Κόμματος, με σκοπό να απαγκιστρωθεί ο πρώην πρωθυπουργός από τις ευθύνες των γεγονότων και μια από τους Ρ. Ακάρ και Χ. Ντεμίρ οι οποίοι κινούνται τολμηρά για μια αντικειμενικότερη προσέγγιση.

Οι τελευταίοι είναι γνωστοί και από το βιβλίο τους σχετικά με τις απελάσεις των Ελλήνων από την Κωνσταντινούπολη (Βλ. «Καθημερινή» 11/12/1994). Γεγονός πάντως είναι ότι η «νύχτα» εκείνη δεν διαλευκάνθηκε ακόμη στην Τουρκία.

Σημείωση:
(1) Ακολούθησε η ανθαιρέτη αφαίρεση του δικαιώματος του γράφοντος να εκτίσει την θητεία του ως έφεδρος αξιωματικός, δικαίωμα όλων των αποφοίτων πανεπιστημίων, ένας αποτυχημένος δικαστικός αγώνας στο Συμβούλιο Επικρατείας και η δεκαεκάμηνη παραμονή του σε ειδικό «σύνταγμα εξορίστων» σαν απλός οπλίτης, στην νοτιοανατολική Ανατολία και κάτω από ανστηρή επιτήρηση

Η πρώτη σελίδα της εφημερίδας «Βατάν» της 18ης Οκτωβρίου 1960. Τίτλος: «Τα φρικτά παρασκήνια της 6/7 Σεπτεμβρίου. Η βόμβα που ρίχτηκε στη Θεσσαλονίκη μεταφέρθηκε από την Τουρκία».

Δηώσεις και εμπρησμοί

Το καταστροφικό έργο στις εκκλησίες και τα ιερά σκηνώματα της Πόλης

Η μέχρι θεμελίων πυρπολημένη εκκλησία της Παναγίας του Βελιγραδίου, την επομένη της νύχτας των γεγονότων.

Του **Ακύλα Μήλλα**

Ιατρού, συγγραφέα

ΔΕΝ ήταν ασφαλώς, η πρώτη φορά που δοκιμαζόταν ο Ελληνισμός της Πόλης και ρήμαζαν εκκλησιές και προσκυνήματα, ούτε η πρώτη στη μακραιώνη μετά την Αλωση ιστορία της επταλόφου πολιτείας, που ο άκρατος θρησκευτικός ζήλος των κρατούντων προέτρεπε τους πιστούς του Αλλάχ σε διώξεις και εμπρησμούς μνημείων χριστιανικών.

Ήδη από τον 16ο αιώνα οι σημαντικότεροι των βυζαντινών ναών, οι κτισμένοι συνήθως σε θέσεις περιόπτες και δεσπόζουσες, είχαν σταδιακά αρπαγεί από τον κατά καιρούς φανατισμένο όχλο, για να μετατραπούν σε τζαμιά και ευκτήρια του μουσουλμανικού θρησκευματος. Γνωστές οι περιπέτειες και περιπλανήσεις και αυτού ακόμη του

ευεργετημένου με εύνοια σουλτανική Πατριαρχικού Οίκου και Ναού, που, για τελευταία φορά, γνώρισε τη manía των γενιτσάρων στα χρώμα της Ελληνικής Επανάστασης. Ήταν τότε που καταθρυμματίστηκε και η λάρνακα του κυρ Αλεξίου του Κομνηνού, που είχε ευλαβικά μεταφερθεί στο ταπεινό Φανάρι από την άτυχη Παμμακάριστο.

Πολλαπλές, λοιπόν, οι περιπέτειες και ποικίλα τα παθήματα των ιερών σεβασμάτων της Πολίτικης Ρωμηοσύνης και έτι περισσότερες οι ταπεινώσεις, ποτέ όμως το έργο της καταστροφής, και σε αιώνες όντως «σκοτεινούς», δεν υπήρξε εμπνευσμένο, προσχεδιασμένο και σοφά οργανωμένο από το ίδιο το κυρίαρχο και κυβερνών κράτος. Στα συμβάντα των «Σεπτεμβριανών» ταυτόχρονα σχεδόν, από τους 82 ναούς της Πόλης και των περιχώρων της

καταστράφηκαν οι 71, εκ των οποίων πυρπολήθηκαν δώδεκα· οι έξι μέχρι θεμελίων. Ανεκτίμητος υπήρξε ο από αιώνων θησαυρισμένος εθνικός πλούτος στην όντως μοναδική αυτή Μητρόπολη του Γένους και σημαντικότερα τα μουσειακά κειμήλια που είχε εναποθέσει στις εκκλησίες της Βασιλεύουσας η λατρεία των Κωνσταντινουπολιτών.

Μεγάλο μέρος αυτών συλήθηκε, πυρπολήθηκε και αφανίστηκε συστηματικά σε μια και μόνη νύχτα και εν πλήρει εικοστώ αιώνη.

Απόμακρες ενορίες

Ήταν επόμενο της μεγαλύτερη δοκιμασία να υποστούν οι απόμακρες ενορίες των ιστορικών εκείνων συνοικισμών της παλαιάς Πόλης, των κτισμένων στις καστρόπορτες γύρω του Θεοδοσιανού τείχους. Οι εκ-

κλησίες της Λόντζας και της Σούδας, η Παναγία η Χαντζελήδισσα, η κατά το Σαλμά - τομπρούκ Θεοτόκος κυρία των Ουρανών, οι ξυλόστεγες βασιλικές του Αγίου Γεωργίου στο Εδιρνέκαπι, του Αγίου Δημητρίου κατά το Σαρμασίκι, του Αγίου Νικολάου στο Τόπκαπι, γνώρισαν ταυτόχρονα σχεδόν το καταστροφικό μένος του στρατευμένου από τα πέριξ θρακιώτικα χωριά όχλου. Μια από τις ατυχέστερες, ασφαλώς, υπήρξε η Παναγία εκείνη «η Βελιγραδινή», που θησαύριζε στο τέμπλο της έργα μουσειακής παλαιολογίου τέχνης, τις μεγάλες δεσποτικές εικόνες, τις οποίες κατά την κατάληψη του Βελιγραδίου το 1523 οι παλαιοί εκείνοι Σέρβοι «σουργούνιδες» είχαν μεταφέρει και εναποθέσει στην εκκλησία που τους παραχωρήθηκε εδώ, στους πύργους δι-

Συνέχεια στην 26η σελίδα

Η εικόνα της Παναγίας των Βλαχερνών της οποίας το αργυρόν «υποκάμισον» τεμαχίστηκε τη νύχτα των Σεπτεμβριανών από τον όχλο. (Αρχείο: Λουριδείο Ιδρυμα). Η μόνη σωζόμενη φωτογραφία της Παναγίας της Βελιγραδινής που κάηκε τη νύχτα των Σεπτεμβριανών. Φωτ. 1953 (Αρχείο Α. Μήλλα).

Ο ιστορικός Επιτάφιος Θρήνος των Αγίων Θεοδώρων της Βλάγκας, φιλοτεχνημένος τον 17ο αιώνα διά χειρός της περιώνυμης Πολίτισσας κεντήστρας «Δεσποινέτας του Αργύρη». Κάηκε μαζί με το ναό τη νύχτα των συμβάντων. (Αρχείο Α. Μήλλα).

Συνέχεια από την 24η σελίδα

πλα των κάστρων. Μαζί τους έφεραν τότε και το λείψανο της Οσίας Παρασκευής της Νέας, το οποίο αργότερα, το 1641, ο πατριάρχης Ιερεμίας με χρηματική προσφορά προς τους Σέρβους είχε παραλάβει και εναποθέσει στον πατριαρχικό ναό.

Στην εκκλησία αυτή φυλασσόταν, μεταξύ άλλων και επιτάφιος του 1637, «πεποικιλμένος διά χειρός Δαβίδ Ιερομονάχου», κειμήλιο σημαντικό για τα ιστορικά της Πόλης, καθώς παλαιότερα «υπήρχε του Αγίου Γεωργίου των Ροδίων», του κατά τον «μαχαλλάν του Καντακουζηνού», ευκτήριο προσαρτημένο τότε στον ηγεμονικό αυτό Φαναριώτικο Οίκο, που ταυτίζουν σήμερα με τ' Αγιοταφικό μετόχι στο Φανάρι.

Η Παναγία του Βελιγραδίου πυρπολήθηκε ολοσχερώς τη νύχτα των Σεπτεμβριανών, πρωτοστατούντων των «μαχαλλεληδών» του Χατζή Χαμζά και των πέριξ.

Μια άλλη γειτονική ενορία, που και αυτής η εκκλησία κήκε μέχρι θεμελίων, ήταν η της Παναγίας των Εξι Μαρμάρων, η οποία ταυτίζεται με την εν Εξωκονίω Θεοτόκο του Κύρου, που χρονολογεί την ύπαρξή της από το 602. «Πρότινων αιώνων», κατά τον Γεδεών, «ο ναός είχε έτερον όνομα· επειδή δε ευρέθη εις παρακείμενον τι τζαμί παλαιά εικών της Θεοτόκου, φέρουσα επιγραφήν Γοργοεπήκοος, η μεν εικών παρεδόθη υπό των γειτόνων μωαμεθανών εις τους ενορίτας των Εξι Μαρμάρων, ο δε ναός τους έκτοτε μετωνομάσθη εις Γοργοεπήκοον Παναγίαν». Η φήμη και ο τρόπος εύρεσης της εικόνας δεν άργησε να την καταστήσει σε ένα από τα τέσσερα μεγάλα προσκυνήματα της Πόλης.

Η εικόνα, παλαιολογίου τεχνοτροπίας, αμφιπρόσωπη με τον Άγιο Νικόλαο στην οπίσθια όψη, «μία από τις ομορφότερες Παναγιές», όπως είχε πει γι' αυτήν ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, κήκε μέσα στο ξυλόγλυπτο προσκυνητάρι και μαζί ο ναός όλος με τα γύρω σ' αυτόν κτίσματα και κελλεία.

Χάθηκαν τότε άμφια και σκεύη πολύτιμα, οι αρχαίες εικόνες του Σωτήρος και του Προδρόμου, του Αγίου Νικολάου του ιστορημένου «διά χειρός Θεοφάνους 1803» και χάθηκε η μοναδική εκείνη λεκάνη

Ο Άγιος Αθανάσιος ο Αλεξανδρείας. Αξιόλογη εικόνα από εικονοστάσι ακραίας συνοικίας της παλιάς πόλης, σε φωτογραφία του 1962. (Φωτ. Α. Μήλλας).

αγιασμού του 1733, «αφιέρωμα γουναράδων ταπακχανεληδών».

Ψωμμαθειά

Ο Άγιος Κωνσταντίνος της Ψαμμάθου υπήρχε στα χέρια των Γραικών από το 1453, «τις οίδε και πόσω προ του έτους τούτου». Πυρπολημένος στη μεγάλη φωτιά του 1660, «εκνεουργείται» το 1669 για να ξανακαεί το 1696 και να επανακτισθεί σχεδόν αμέσως. Στην καταστροφική πυρκαγιά του 1782, όταν κατα-

κήκαν οι συνοικισμοί του Κοντοσκαλίου και της Βλάγκας, καίεται εκ νέου ο Άγιος Κωνσταντίνος και μαζί άλλες οκτώ εκκλησίες, για να ανεγερθεί εκ βάθρων το 1804, «διά συνεισφοράς του ευλογημένου ρουφετίου των Μυλοχαρακτών». Τελευταία ανοικοδόμηση αναφέρεται το 1833.

Πυρπολήθηκε και αυτός μέχρι θεμελίων τη νύχτα της 6-7 Σεπτεμβρίου. Μέσα σε τόσους αλλεπάλληλους «εμπυρισμούς» και ολοκαυτώματα ήταν επόμενο τα θησαυρίσμα-

τά του να μην είναι παλαιότερα του 18ου αιώνα. Μια και μόνη εικόνα αρχαιότερη αυτού καταγράφει ο Γεδεών το 1911. Είχε όμως ο ναός, ένας απ' τους μεγαλύτερους της Πόλης, μια όντως «μητροπολιτική» μεγαλοπρέπεια με τέμπλο και προσκυνητάρια κατάφορτα από αναθήματα των Καραμανιτών της απόμακρης αυτής συνοικίας. Θα πρέπει ο αναγνώστης να επισκεφθεί τις γειτονικές ταπεινές βασιλικές της Αναλήψεως και του Αγίου Νικολάου, που περικλεισμένες στον ερημό τους περίβολο είχαν διαφύγει την σεπτεμβριανή λαίλαπα, για να σχηματίσει αμυδρή έστω εικόνα του τι υπήρξαν οι εκκλησίες της Πόλης και πόσος εναπομείνας μουσειακός πλούτος ρήμαξε την τραγική εκείνη νύχτα.

Παρανάλωμα του πυρός έμελλε να γίνουν και δύο άλλοι ιστορικοί ναοί της Ψαμμάθου, ο άγιος Μηνάς και ο τρουλλωτός ναΐσκος του Αγίου Γεωργίου του Κυπαρισσά. Κτισμένος ο πρώτος επί βυζαντινού μαρτυρίου των Παπύλου και Κάρπου, διαφύλαττε μέχρι τέλους του 18ου αιώνα την πανάρχαια μνήμη ως άγιος Πολύκαρος και μαζί, παλαιά εικόνα του αγίου, την οποία οι περιόικοι Καραμανίτες είχαν επανειλημμένα περισώσει κατά τις πυρκαγιές που κατέκαψαν την ενορία τους. Κήκε τελικά ο άγιος και ο ναός όλος και μαζί σκεύη και άμφια βαρύτιμα, καθώς και οι λοιπές μεγάλες εικόνες του ξυλόγλυπτου τέμπλου, έργα του 1792, με αξιοσημνόμενες εκείνες του Χριστού, της Θεοτόκου και του αγίου Μηνά, ενώ χάθηκε και η «αξία προσοχής» αρχαιοτάτη της Οδηγητριάς εικόνα, η αναρτημένη σε προσκυνητάρι του νάρθηκα. Ο γειτονικός ναός του Κυπαρισσά, «σμικρότατος ανέκαθεν και άσημος», δεν είχε ποτέ εξάψει τον θρησκευτικό ζήλο των κρατούντων και παρέμενε στα χέρια των χριστιανών «εστερημένος» μέσα σε τόσες πυρπολήσεις, «πάσας τας εικόνες και τον βυζαντινόν αυτού πλούτον». Ο Gerlach, το 1577, είχε περιγράψει τη μωσαϊκή παράσταση του αγίου την «εζωγραφισμένην επί του τοίχου διά μικρών τετραγώνων επιχρυσών τμημάτων». Θησαύριζε ο ναΐσκος τις κνήμες του λειψάνου της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολυτριάς και κειμήλια μοναδικά, χειρόγραφα δύο «εκ μεμβράνης»

Ο Επιτάφιος Θρήνος, εικόνα 17ου αιώνα, που βρισκόταν στην Αγία Παρασκευή του Χάσκιοι. Τεμαχίστηκε τη νύχτα των Σεπτεμβριανών. (Φωτ. Α. Μήλλας).

ευαγγέλια. Ανάγλυφη παράσταση του εφίππου αγίου, μιας μετρίας τέχνης είναι ότι έχει περιωσθεί από την ολοσχερή εκείνη πυρπόληση της νύχτας των γεγονότων.

Μια άλλη εκκλησία, πυρπολημένη «μέχρις εδάφους» υπήρξε η των αγίων Θεοδώρων της Βλάγκας, του αρχαίου εκείνου Αύλακα των Βαράγγων, η «επί των ερειπίων βυζαντινής εκκλησίας κτισθείσα». Μαζί με το «μοναδικής λεπτουργικής τέχνης χρυσοποίκιλτο τέμπλο, κήκαν οι δεσποτικές μεγάλες εικόνες, αφιερώματα μιας νεώτερης εποχής «των μπαχτσεβάνηδων της Μεγάλης Βλάγκας» και μαζί οι μοναδικής τέχνης εκείνοι επιτάφιοι: ιστορημένος «νεύσει Γαβριήλ του Παναγιωτάτου» ο πρώτος, «δέησις ευσεβείας του πιστού αθροίσματος των γουναρέων» ο δεύτερος, έργο του 17ου αιώνα φιλοτεχνημένο «διά χείρως Δεσποινέτας του Αργύρη».

Τις αυτές ακριβές ώρες, στην άλλη άκρη της παλιάς Πόλης, κατά το Πενταπύργιο του Ηρακλείου, φλεγόταν ένα άλλο ιστορικό κτίσμα που ανέγειρε και ανέδειξε η φιλοπατρία και ο εθνικός ζήλος «της φιλοχρίστου συντεχνίας των γουναράδων». Σημαντικές οι καταστροφές στο ναίσκο που στέγαζε το ιερό των Βλαχερνών λούμα και ολοκληρωτική η λεηλασία στα συσσωρευμένα αναθήματα των προσκυνητών. Απογυμνώθηκε τότε και η ιστορική εικόνα της Βλαχερνίτισσας Παναγίας και τεμαχίστηκε το βαρύτιμο της «υποκάμισον», έργο της άλλοτε σημαντικής φαναριώτικης αργυροτεχνίας.

Περατινές εκκλησίες

Απέναντι, στην άλλη όχθη του Κερατείου, ομάδες από τα παραπήγματα του Κεατχανά, ρήμαζαν την ίδια εκείνη ώρα την εκκλησία της Αγίας Παρασκευής του Χάσκιοϊ κτισμένης το 1724 χορηγία του Οσποδάρου της Ουγγροβλαχίας Κωνσταντίνου Βασσαράβα Βραγγοβάνου και «εκνεουργημένης» το 1833 επί Κωνσταντίνου του Σοφού, της οποίας το «χρυσοπεποικιλμένο» τέμπλο, ο άμβων και ο θρόνος υπήρξαν έργα του Πικριδιώτη σουλτανικού αργυροχρυσόχου Μιχαλάκη μπέτη. Στο αριστερό κλίτος του ναού φυλασσόταν ευλαβικά το λείψανο της αγίας νεομάρτυρος Αργυρής.

Τα πλήθη μετέφεραν εν θριάμβω στον αυλόγυρο την περικαλλή λάρνακα της Νεομάρτυρος, την θρυμάτισαν και την κατέκαψαν. Διασώθηκε μέρος μόνο του αριστερού χειριού της αγίας, το οποίο συνέλεξε ο τότε νεωκόρος κυρ Θεοχάρης που μαζί με τον Γεώργιο Τσέτση, φοιτητή τότε της Θεολογικής Σχολής, μετέφεραν και εναπόθεσαν στον Πατριαρχικό ναό.

Ο περιορισμένος χώρος δεν παρέχει τη δυνατότητα μιας ολοκληρωμένης αναφοράς, στα όντως θαυμαστά επιτεύγματα των καταστροφών, που ουδόλως αγνόησαν τις λοιπές εκκλησίες, τις εντός των τειχών της Κωνσταντίνου Πόλεως, αλλά και τις έναντι, τις «περατικές» λεγόμενες του Γαλατά, του Σταυροδρομίου και των Ταταούλων, και ακόμη των παραπολιών του Κατάστε-

Εικόνα του Αγίου Δημητρίου του Μυροβλήτου, έργο του 17ου αιώνα (:). Περιώθηκε από τη λαίλαπα των Σεπτεμβριανών για να χαθεί όμως κατά τις απελάσεις. (Φωτ. Α. Μήλλας).

νου και του Ανω Βοσπόρου. Στα Θεραπεία ο άγιος Γεώργιος, μητροπολιτικός ναός της επαρχίας Δέρκων, πυρπολήθηκε και καταστράφηκε ολοσχερώς. Καλώς όμως προοχεδιασμένο και άριστα οργανωμένο υπήρξε το έργο των ροπαλοφόρων που επιστρατεύθηκαν και για τους έναντι ναούς της μητροπόλεως Χαλκηδόνος, αλλά και αυτών ακόμη των ειδυλλιακών Πριγκηπωνήσων όπου εμεγαλούργησαν ομάδες ειδικά φερμένες με καΐκια και μαούνες και τα λοιπά χρειώδη από τα παράλια ασιατικά της Βυθηνίας τουρκοχώρια.

Παναγία Βαλουκλιώτισσα

Περατούται η όντως επιμνημόσυνη αυτή περιγραφή με την εν-

θύμηση μιας άλλης Κωνσταντινουπολίτισσας Παναγίας που χάθηκε τη νύχτα εκείνη, της αποκαλούμενης Βαλουκλιώτισσας, έργο εκ παραδόσεως του Ευαγγελιστού Λουκά, θησαυρισμένο στην «έξωθεν των κάστρων» και «άγχιστα των Χρυσών πυλών» μονή της Ζωοδόχου Πηγής.

Το μένος του συρφετού των ζηλωτών ξεπέρασε στο προσκύνημα αυτό την πάσα προσδοκία, καθώς, αφού ρήμαξε το ιστορικό γίασμα και το καθολικό της μονής, πυρπόλησε τα περίξ κτίσματα και κελλεία και κατέληξε στο πατριαρχικό κοιμητήριο, συντρίβοντας τάφους και διασκορπίζοντας τα οστά των κοιμημένων ιεραρχών.

Κακοποιήθηκε τότε ο ηγούμενος της μονής επίσκοπος Παμφίλου Γε-

ράσιμος, δάρθηκε ο δόκιμος Ευάγγελος και δολοφονήθηκε ο υπέρηρος ιερομόναχος Χρυσάνθος Μαντάς ο Λαυριώτης. Καλογεροπαίδι είχε ξεκινήσει από την Πελοπόννησο να μονάσει στην Πρίγκηπο, στο μετόχι του αγίου Γεωργίου του Κουδουνά.

Το πτώμα του δεν βρέθηκε ποτέ· ουδεμία άλλωστε πραγματοποιήθηκε έρευνα από τις επίσημες αρχές. Χρόνους πολλούς αργότερα τόλμησε ο γέρον ηγούμενος να εκμυστηρευθεί πως «αν ποτέ εύρισκαν το λείψανο του Χρυσάνθου στα βάθη του ξεροπήγαδου, θα το βρισκαν εναγκαλισμένο με τη Βαλουκλιώτισσα Παναγία, για την οποία μαρτύρησε ο αγαθός καλόγερος, στην προσπάθεια να την περιώσει».

Ο επίλογος του δράματος

Μετά τα Σεπτεμβριανά και τις απελάσεις ο Ελληνισμός στην Τουρκία συρρικνώθηκε στις 3.500 ψυχές

Του **Αλέξη Αλεξανδρή**

Διδάκτορας Διεθνών Σχέσεων

ΤΑ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΑΝΑ αποτελούν καθοριστικό σταθμό στην πορεία του Ελληνισμού στην Κωνσταντινούπολη. Η τραγική νύχτα της 6-7 Σεπτεμβρίου του 1955 είναι ένα ορόσημο επειδή έδειξε περίτρανα στους Πολίτες ότι, παρά τα τριάντα χρόνια συμβίωσης με το τουρκικό καθεστώς, δεν έπαψαν να θεωρούνται ξένο σώμα στον κορμό της κεμαλικής Τουρκίας. Αποτελεί ορόσημο επειδή ήταν τότε που οι Έλληνες διαπίστωσαν ότι η Αγκυρα είχε αποφασίσει να τους χρησιμοποιήσει σαν διαπραγματευτικό χαρτί σε μια σκληρή διπλωματική αναμέτρηση της με την Αθήνα στο Κυπριακό.

Η νύχτα αυτή ήταν επίσης ορόσημο επειδή η Πολιτική Ρωμοσύνη συνειδητοποίησε ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν μπορούσε ή ακόμη δεν επιθυμούσε να έρθει σε κατακόρυφη ρήξη με την Τουρκία διεκδικώντας αποφασιστικά και αποτελεσματικά τον σεβασμό των μειονοτικών δικαιωμάτων της ομογένειας στην Τουρκία.

Η ηγεσία του ελληνισμού στην Πόλη συγκράτησε με αισθήματα απόγνωσης και δυσφορίας ότι ο τότε βασιλιάς της Ελλάδας Παύλος, που πραγματοποιούσε την εποχή εκείνη επίσημη επίσκεψη στην Γιουγκοσλαβία, δεν θεώρησε τα γεγονότα της Κωνσταντινούπολης τέτοιας σημασίας που να δικαιολογούσαν την άμεση διακοπή του ταξιδιού του στο Βελιγράδι. Οχι μόνο δεν επιδίωξε κάποια καταδίκη των εκτρόπων στην Πόλη από τον Τίτο,

Απελαθέντες Έλληνες από την Κωνσταντινούπολη διασχίζουν τα σύνορα στον Εβρο, 26 Νοεμβρίου 1964. (Αρχειό Δ. Καλούμενου).

αλλά έσπευσε πρωτοβούλως να δηλώσει ότι η Ελλάδα αντιμετωπίζει με ψυχραιμία τις τουρκικές προκλήσεις δίδοντας χειροπιαστό δείγμα για το πόσο βαθιά ριζωμένη στη συνείδηση του ελληνικού λαού είναι η ελληνοτουρκική φιλία.

Τα Σεπτεμβριανά υπήρξαν ορόσημο για τους Ρωμιούς επειδή κατέστησαν σαφές ότι η Κύπρος και το κυπριακό αποτελούσαν πλέον υψηλότερη προτεραιότητα για την ελληνική κοινή γνώμη. Είχαν πια περάσει οι δεκαετίες του '20 και του '30, όταν οι έννοιες Πολιτική Ρωμοσύνη, Οικουμενικό Πατριαρχείο, Φανάρι, κ.ά. προξενούσαν έντονη συναισθηματική φόρτιση στην Ελλάδα και ειδικότερα μεταξύ των προσφυγικών πληθυσμών.

Ξανά τα Σεπτεμβριανά ήταν ορόσημο καθώς διαφάνηκε η αδιαφορία των δυτικών δυνάμεων, για τη συστηματική και κατάφωρη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των ελληνορθόδοξων χριστιανών της Τουρκίας.

Ας σημειωθεί ότι οι δυνάμεις αυτές, στη μεγάλη τους πλειοψηφία ήταν συμβαλλόμενα μέρη στη συνθήκη της Λωζάννης και συνεπώς δεν είχαν μόνο ηθική αλλά και ουσιαστική, νομική υποχρέωση να εξασφαλίσουν ομαλές συνθήκες διαβίωσης της μειονότητας και το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους.

Η αδιαφορία αυτή αντικατοπτριζόταν στις ταυτόσημες επιστολές του Αμερικανού υπουργού Εξωτερικών Φόστερ Ντάλας στις 19 Σεπτεμβρίου προς την Αθήνα και την Αγκυρα, στις οποίες καλούσε κυνικά τους θύτες και τα θύματα να

δώσουν τέλος στις διμερείς διαφορές τους και να συγκεντρώσουν τις προσπάθειές τους για την καταπολέμηση της κομμουνιστικής απειλής, χωρίς να προβεί σε οποιαδήποτε αναφορά στο πογκρόμ της Κωνσταντινούπολης. Η απόφαση των ΝΑΤΟϊκών συμμάχων να κλείσουν τα μάτια μπροστά στις εγκληματικές καταστροφές του 1955 απέδειξε ότι πολιτικές σκοπιμότητες και γεωπολιτικοί υπολογισμοί καθόριζαν τους όρους του παιχνιδιού στο ψυχροπολεμικό περιβάλλον της μεταπολεμικής περιόδου.

Ομηροι

Πέραν των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης και η τουρκική πολιτική και διπλωματική ηγεσία είχε την ευκαιρία να εκτιμήσει τα μηνύματα και τις αντιδράσεις όλων των εμπλεκόμενων μερών στα γεγονότα. Το Σεπτέμβριο του 1955, η Αγκυρα διαπίστωσε ότι κανείς δεν ήταν διατεθειμένος να αντιδράσει ουσιαστικά στη μετατροπή του ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης σε όμηρο των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Σε παρόμοια κατάσταση ομηρίας τέθηκε και το Φανάρι, χωρίς ακόμη και το τεράστιο διεθνές κύρος του ηγέτη του, Πατριάρχη Αθηναγόρα, να είναι σε θέση να εμποδίσει την

Συνέχεια στην 30ή σελίδα

Ο ιερέας με τις ενορίτισσες του Αγίου Γεωργίου του Κυπαρισιά, στην αίθουσα του επιτροπικού. 1994. (φωτ. Κώστας Σακελλαρίου).

Τσεγκέγκιοϊ 1995. Θεοφάνια στα νερά του Βοσπόρου. (Φωτ. Κώστας Σακελλαρίου).

Χριστουγεννιάτικα κάλαντα σε αίθουσα του Νοσοκομείου Βαλουκλί. 1994. (Φωτ. Κώστας Σακελλαρίου).

Συνέχεια από την 28η σελίδα

αποδυνάμωση και καταπίεση του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Κάτω από αυτές τις συνθήκες τέθηκαν το 1955 οι βάσεις για τη σταδιακή έξωση και προσφυγοποίηση του ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης.

Καταστολή

Η συμπεριφορά της τουρκικής κυβέρνησης αμέσως μετά τις καταστροφές έδειξε ότι τα Σεπτεμβριανά δεν αποτελούσαν μια «αυθόρμητη έξαρση του τουρκικού εθνικισμού εξαιτίας του Κυπριακού» αλλά αφετηρία ενός σχεδίου εθνικής εκκαθάρισης του Πολίτικου. Πρώτη ενέργεια των τουρκικών αρχών ήταν να καταστείλουν οποιαδήποτε αντίδραση της ελληνικής μειονότητας.

Ετσι, συλλαμβάνεται και φυλακίζεται ο ιδιοκτήτης της ομογενειακής εφημερίδας της Κωνσταντινούπολης, «Ελευθερη Φωνή», Ανδρέας Λαμπίκης, επειδή κατήγγειλε τα έκτροπα, χαρακτηρίζοντας την 6-7η Σεπτεμβρίου ως «Η Νύκτα του Αγίου Βαρθολομαίου της Ρωμοσύνης». Διώξεις υπέστη και ο ομογενής φωτογράφος της αθηναϊκής εφημερίδας το «Εθνος», Δημήτριος Καλούμενος, ο οποίος κατέγραψε λεπτομερώς τις ανθελληνικές λεηλασίες και καταστροφές.

Αφού φυλακίστηκε για αρκετό χρονικό διάστημα, ο Καλούμενος τελικά απελάθηκε στις 28 Ιανουαρίου 1958 για «εχθρική στάση έναντι της Τουρκίας και της ελληνοτουρκικής φιλίας». Την ίδια εποχή ο κύριος οργανωτής των Σεπτεμβριανών, Χικμέτ Μπιλ, διορίζεται ακόλουθος Τύπου στην τουρκική πρεσβεία της Βηρυττού, ενώ η ακραία οργάνωση «Η Κύπρος είναι τουρκική» της οποίας ηγείτο, έλαβε το πράσινο φως για τη συνέχιση των ανθελληνικών της εκδηλώσεων στην Κωνσταντινούπολη.

Τον Απρίλιο του 1958 η τουρκική κυβέρνηση διέλυσε την «Ελληνική Ενωση Κωνσταντινουπόλεως», το μόνο εθνοπολιτιστικό σύλλογο της ελληνικής μειονότητας, που αφέθηκε να λειτουργήσει στην Τουρκία (1933-1958). Ακολούθησαν συλλήψεις 18 προκρίτων Κωνσταντινουπολιτών, μελών του συλλόγου αυτού με την κατηγορία της διενέργειας κατασκοπείας και χρηματοδότησης της ΕΟΚΑ στην Κύπρο.

Ο γενικός γραμματέας του συλλόγου, Λάμπρος Γουλάκης, καταδικάστηκε σε φυλάκιση 20 χρόνων όπου και απεβίωσε δυο χρόνια αργότερα. Αλλά 57 μέλη του συλλόγου (δημοσιογράφοι, διδάσκαλοι, γιατροί, δικηγόροι και επιχειρηματίες της μειονότητας), απελάθηκαν το 1958-59.

Αφελληνισμός

Επειτα από μια ανάπαυλα κατά την περίοδο 1959-1963 στην εφαρμογή του σχεδίου εκκαθάρισης του ελληνικού στοιχείου, οι διώξεις άρχισαν εκ νέου με πολύ μεγαλύτερη δριμύτητα και αποτελε-

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος στην κοινοτική αίθουσα των Βλαχερνών. 1993. (Φωτ. Κώστας Σακελλαρίου).

σματικότητα. Με αφετηρία το 1964, το σχέδιο αφελληνισμού της Πόλης ολοκληρώθηκε μέσα σε μια δεκαετία. Το 1974, οι Τούρκοι έθεταν τις βάσεις για μια άλλη εθνική εκκαθάριση τη φορά αυτή στο κατεχόμενο βόρειο τμήμα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Τα πιο σοβαρά μέτρα που υιοθέτησε η Αγκυρα εναντίον του ελληνισμού της Τουρκίας τη δεκαετία του 1964-1974 είναι τα ακόλουθα:

1) Μαζική απέλαση των 12.000 περίπου ομογενών της Κωνσταντι-

νούπολης το 1964-66, οι οποίοι αποτελούσαν τμήμα των μη ανταλλαξιμων πληθυσμών (εταμπλί), που προέβλεπε η Συνθήκη της Λωζάννης. Ταυτόχρονα, δεσμεύτηκε η ακίνητη και κινητή περιουσία των εκδιωχθέντων μειονοτικών.

2) Αφαίρεση της τουρκικής ιθαγενείας και απέλαση των Μητροπολιτών Σελευκείας Αιμιλιανού και Φιλαδελφείας Ιακώβου, στενών συνεργατών του Οικουμενικού Πατριάρχη, Αθηνάγορα. Οι δυο Μητροπολίτες κατηγορήθη-

καν για «δράση εναντίον τουρκικών συμφερόντων», χωρίς όμως ποτέ να παραπεμφθούν στην τακτική δικαιοσύνη όπου θα τους δινόταν το δικαίωμα υπεράσπισης (Απρίλιος 1964).

Σύμφωνα με την τουρκική νομοθεσία, η Αγκυρα έχει την ευχέρεια να αφαιρέσει την τουρκική ιθαγένεια από υπηκόους της που βρέθηκαν ότι «ανέπτυξαν δράση εναντίον του τουρκικού έθνους και των τουρκικών συμφερόντων». Μεταξύ των ομογενών που έχασαν

την τουρκική τους ιθαγένεια με τον τρόπο αυτό είναι και ο Αρχιεπίσκοπος Αμερικής, Ιάκωβος.

3) Απαγόρευση της λειτουργίας του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, το οποίο λειτουργούσε σχεδόν αδιάλειπτα από το 1627, και η διακοπή της έκδοσης των θρησκευτικών περιοδικών του Πατριαρχείου, «Ορθοδοξία» και «Απόστολος Ανδρέας» (Απρίλιος 1964).

4) Κλείσιμο της Ιεράς Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, η οποία τροφοδότησε από το 1844 το Φανάρι και τις άλλες Ορθόδοξες Εκκλησίες με κατάλληλα εκπαιδευμένους ιεράρχες (Ιούλιος 1971). Μεσοπρόθεσμα, η μη λειτουργία Ορθόδοξης Θεολογικής σχολής στην Κωνσταντινούπολη θα έχει σοβαρές επιπτώσεις στην εύρυθμη λειτουργία του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

5) Απαγόρευση της διδασκαλίας των θρησκευτικών καθώς και της πρωινής προσευχής στα ελληνικά μειονοτικά σχολεία (Σεπτέμβριος 1964). Δεν επιτρέπεται επίσης η είσοδος στους ελληνορθόδοξους κληρικούς στα ελληνορθόδοξα μειονοτικά εκπαιδευτικά ιδρύματα της Κωνσταντινούπολης (Μάρτιος 1964).

6) Μαζικές απαλλοτριώσεις και εποικισμός της Ιμβρου και Τένεδου με Τούρκους της Μικράς Ασίας. Ίδρυση ανοικτής αγροτικής φυλακής για Τούρκους βαρυποινίτες και ανέγερσης στρατοπέδου χωροφυλακής (1964-65), στην Ιμβρο.

7) Κατάργηση της ελληνικής παιδείας στην Ιμβρο και Τένεδο με τη δήμευση των ελληνικών σχολείων στα δύο νησιά. Παύση διευθυντών και καθηγητών των μειονοτικών ελληνικών σχολείων στην Κωνσταντινούπολη (1964). Απαγόρευση της λειτουργίας του Ελληνικού Ορφανοτροφείου Πριγκίπου (1964).

8) Δίωξη, φυλάκιση ή και απέλαση των ομογενών δημοσιογράφων, δικηγόρων και καθηγητών.

9) Βίαιη κατάληψη της ιστορικής εκκλησίας του Αγίου Ιωάννη στον Γαλατά και ενθάρρυνση των ανθελληνικών δραστηριοτήτων του «Τούρκου Ορθόδοξου» παπά Ευθύμ και των γιων του (Σεπτέμβριος, 1965).

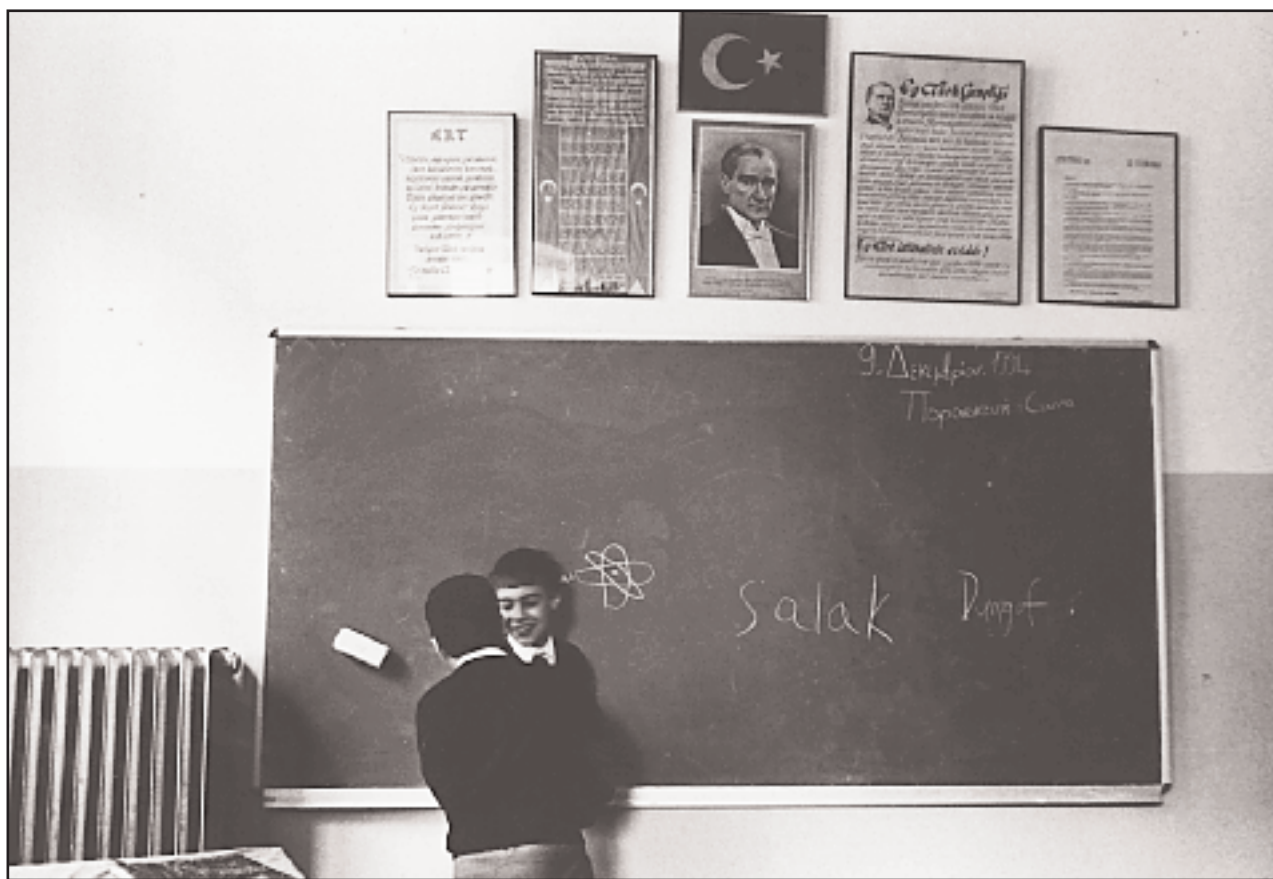
10) Τρομοκρατική δράση φανατικών εθνικιστών και ισλαμιστών εναντίον του Πατριαρχείου και των ελληνορθόδοξων κοινοτικών ιδρυμάτων, με αποκορύφωμα τον αποκλεισμό του Φαναρίου (1991).

Η πολιτική της βίας των Σεπτεμβριανών, που μεθόδευσε η κυβέρνηση του Αντάν Μεντερές κατά την πρώτη κυπριακή κρίση και εκκίνησε των απελάσεων και διώξεων του Ισμέτ Ινονού της περιόδου της δεύτερης κυπριακής κρίσης (1964-74) οδηγεί στο συμπέρασμα ότι και ο ελληνισμός της Τουρκίας υπήρξε σαφές θύμα της κυπριακής τραγωδίας.

Ογδόντα χιλιάδες εκτοπίστηκαν την περίοδο 1955-1975, ενώ ο αριθμός εκείνων από τους οποίους αφαιρέθηκε η τουρκική ιθαγένεια, τα τελευταία σαράντα χρόνια ανέρχεται σε 25.000. Τραγικός απολογισμός είναι η συρρί-

Γεροντικές μορφές στο γηροκομείο Βαλουκλί. 1994. (Φωτ. Κώστας Σακελλαρίου).

Ελληνόπουλα στο μειονοτικό σχολείο της Χαλκηδόνας. 1994. (Φωτ. Κώστας Σακελλαρίου).

κνωση της ομογένειας στην Κωνσταντινούπολη, Ιμβρο και Τένεδο στον οριακό πλέον αριθμό των 3.500 ατόμων.

Στην Ελλάδα

Η μεγάλη πλειοψηφία των προσφύγων αυτών είχε την ατυχία να φθάσει στην Ελλάδα στα χρόνια της δικτατορίας. Η Χούντα δεν είχε ούτε την επίγνωση αλλά ούτε και τη διάθεση να αξιοποιήσει το πολύτιμο και προικισμένο αυτό κομμάτι του Ελληνισμού. Δεν καταστρώθηκε ποτέ ένα σχέδιο εγκατάστασης των Κωνσταντινιούπολιτών, Ιμβριών και Τενεδίων

στην ελληνική Θράκη. Τουναντίον, πολύ ταλαντούχοι Κωνσταντινιούπολιτες εγκαταστάθηκαν στο εξωτερικό, όπου διαπρέπουν στο εμπόριο και στις επιστήμες. Ασφαλώς, η μεγάλη πλειοψηφία των ομογενών έχουν σήμερα συγκεντρωθεί σε ορισμένες περιοχές της Αθήνας, όπως το Παλιό Φάληρο στην ανάπτυξη του οποίου συνέβαλαν αποφασιστικά. Σαράντα χρόνια μετά τη διάπραξη του μεγάλου εγκλήματος των Σεπτεμβριανών ήλθε πλέον η ώρα να ληφθεί η απόφαση αν οι 80.000 περίπου Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, Ιμβρου και Τένεδου, εξαναγκασθή-

ντες να εγκαταλείψουν τις πατρογονικές τους εστίες μεταξύ 1955-75, πρέπει να προστεθούν στους 200.000 Έλληνες πρόσφυγες της Κύπρου. Αναπόφευκτα μια τέτοια αναγνώριση πρέπει να έχει επίσημο και νομικό χαρακτήρα.

Ευχαριστούμε ιδιαίτερος τον κ. **Αζύλα Μήλλα** για τη συνδρομή του στην ολοκλήρωση του αφιερώματος. Επίσης τον κ. **Δημήτριο Καλούμενο** για τις φωτογραφίες από τα Σεπτεμβριανά γεγονότα. Τα φωτογραφικά ντοκουμέντα του αρχείου του, μας παραχωρήθηκαν διά χειρός του κ. **Βασιλείου Δαφνοπατίδη**.